

Historia i współczesność ochrony zabytków w Albanii

Janusz Opaska

historyk sztuki
Narodowy Instytut Dziedzictwa
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Słowa kluczowe: Albania – ochrona zabytków, Albania – zabytki, Albania – prawo, prawo ochrony zabytków, ochrona zabytków – Albania

DYSKUSJA O POTRZEBIE ZMIAN CZY WRĘCZ stworzenia całkowicie nowego systemu ochrony zabytków i, szerzej, dziedzictwa kulturowego w Polsce w ostatnich kilku latach została znacznie zintensyfikowana. Obok rozważań doktrynalnych, prawno-formalnych czy dotyczących struktury instytucji, wartościowy wkład mogą stanowić studia porównawcze i prezentacje systemów ochrony dziedzictwa w krajach europejskich. Ewolucyjnie kształtowanych w krajach Zachodu bądź – szczególnie interesujących – wymagających radykalnych przekształceń w pokomunistycznych krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Prezentowana w artykule historia ochrony dziedzictwa kulturowego w Albanii z pozoru wydaje się odległa, wręcz egzotyczna i nieprzystająca do rodzimych realiów. Jest jednak interesująca ze względu na pewną równoległość historycznego rozwoju ochrony zabytków w Polsce i Albanii, a uważana analiza realiów współczesnych daje ciekawy obraz reformy prawno-instytucjonalnego systemu konserwatorskiego po odrzuceniu ustroju komunistycznego z jego centralizacją władzy, ideologicznym prymatem oraz państwową własnością i mecenatem kultury, w tym ochrony zabytków. Wyzwaniami charakterystycznymi także dla przekształceń w naszym kraju. Niektóre z rozwiązań albańskich dotyczących finansowania ochrony

i opieki nad dziedzictwem kulturowym czy organów jego ochrony (z rozdzieleniem wymiaru eksperckiego i urzędniczego) mogą stanowić warte dyskusji zagadnienie.

Początki i rozwój ochrony zabytków w Albanii

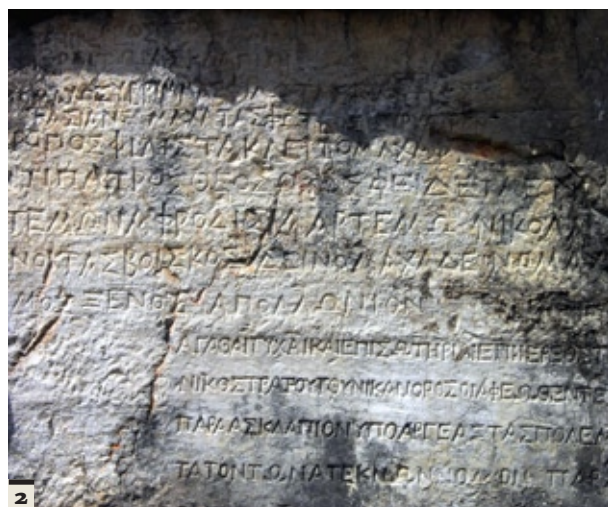
Od 1906 roku na terenach Imperium Osmańskiego, a więc także na obszarze wchodzących w jego skład od XVI wieku wilajetów albańskich, zaczął obowiązywać dekret o starożytnościach, akt prawny uwzględniający ochronę materialnych pamiątek przeszłości¹. Najstarszym albańskim dokumentem dotyczącym ochrony zabytków miało być zarządzenie wydane 8 lipca 1912 roku przez powstańczą administrację Ismaila Qemali, na mocy którego państwo obejmuje ochroną zamki, stare fortyfikacje oraz budowle i mury obronne jako wartościowe „starożytności”².

W listopadzie 1912 roku Albański Kongres Narodowy zwołany we Vlorze ogłosił niepodległość, osiem lat później uznaną przez społeczność międzynarodową. Koniec I wojny światowej i opuszczenie południowych Bałkanów przez obce armie umożliwiły organizację władz i administracji albańskiej oraz podjęcie prac nad tworzeniem porządku ustrojowego i prawnego³. W ich trakcie w piśmie obiegowym z 19 czerwca 1922 roku ówczesnego Ministerstwa Oświaty

zadeklarowano ogólnie potrzebę badań i ochrony zabytków na terenie Republiki, a od 1928 roku Królestwa Albanii.

W roku 1929 rząd albański wydał dekret z mocą ustawy o zabytkach narodowych, stanowiący, że „wszystkie budynki i budowle, ich części i pozostałości, różnorodne elementy strojów i broni oraz dzieła dawnej sztuki i rzemiosła, będące świadectwem historii, istniejące lub odkrywane w Albanii i będące skarbem narodowym, stanowią Zabytki Narodowe”⁴. Organem ochrony zabytków ustanowiono ministra oświaty, a instytucją służącą wykonywaniu zadań w tym zakresie Komisję ds. Zabytków Narodowych, z oddziałami w okręgach (powiatach). W dekreście umieszczono katalog zabytków podlegających ochronie (przeważnie nieruchomości i archeologicznych), uwzględniono konieczność uzgadniania działań przy zabytkach, obowiązek zgłoszeń znalezisk zabytków i nagrody dla znalazców, zakaz niszczenia i burzenia zabytków oraz prowadzenia wykopalisk archeologicznych bez odpowiednich pozwoleń, odpowiedzialność karną dla sprawców, ograniczenia w handlu zabytkami ruchomymi, jak też kwestie wywłaszczeń zabytków na rzecz państwa⁵.

Praktyczne skutki ustawy były niewielkie. Ubogie państwo albańskie, zmagające się ze skutkami wielowiekowej niewoli, o słabej administracji, nie miało środków finansowych ani energii do podjęcia działań na rzecz aktywnej ochrony i rewitalizacji dziedzictwa przeszłości. Jedynym, szerzej zakrojonym działaniem w tym zakresie były prace wykopaliskowe i konserwatorskie oraz rekonstrukcje prowadzone w latach 1926-1941 w Butrincie przez włoskie ekspedycje archeologiczne⁶ (il. 1-6).

W kwietniu 1939 roku wojska włoskie zajęły Albanię, kończąc w ten sposób okres krótkiej niepodległości. W roku 1943 okupacyjne wojska włoskie zastąpiły wojska niemieckie. W całym kraju trwała wojna partyzancka z najeźdźcami; wśród różnych ugrupowań dominację stopniowo uzyskiwała rosnąca w siłę partyzantka komunistyczna. W listopadzie 1944 roku jej oddziały wyparły Niemców z Tirany, a w ciągu kilku kolejnych miesięcy komuniści przejęli władzę w całym kraju. Ludowa Republika Albanii dołączyła do bloku krajów uznających dominację ZSRR (do 1956, a ostatecznie do 1962 r.); na czele władz stanął Enwer Hoxha (Hoxha), sprawujący dyktatorską władzę aż do śmierci w 1985 roku.

Pierwsze lata rządów komunistów albańskich to organizacja państwa ściśle według organizacyjnych i ideologicznych wzorców radzieckich. Dotyczyło to także postrzegania dziedzictwa przeszłości, któremu między innymi przypisano ważną rolę katalizatora silnych podziałów klanowych i rodowych oraz czynnika wzmacniającego albańską tożsamość narodową, służącego polityce propagandowej i swoistej legitymizacji władzy komunistów oraz pozyskiwania uznania społecznego dla ich rządów⁷.

Już w 1948 roku rząd albański dekretem nr 568 z 17 marca o ochronie zabytków kultury oraz wyjątkowych okazów przyrody wprowadził – ogólnie sformułowane – zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Całość zagadnień związanych z badaniami, konserwacją i finansowaniem ochrony zabytków przejmowało państwo. Formą ochrony (indywidualnej) uczyniono wpisanie zabytku na listę

1. Butrint, fragment obszaru chronionego jako park archeologiczny. Na pierwszym planie pozostałości skarbca świątyni Asklepiosa, w głębi widownia teatru, III w. p.n.e., okres grecki. Fot. J. Opaska

1. Butrint, part of area protected in a form of archaeological park. The remains of the Asclepius temple treasury at the foreground with theatre auditorium at the background, 3rd century B.C., Greek period. Photo by J. Opaska

2. Butrint, greckie inskrypcje na ścianach widowni teatru, III w. p.n.e., okres grecki. Fot. J. Opaska

2. Butrint, Greek inscriptions at the auditorium walls, 3rd century B.C., Greek period. Photo by J. Opaska

3. Butrint, mury cyklopowe wokół miasta i tzw. Lwia Brama, III w. p.n.e., okres grecki. Fot. J. Opaska

3. Butrint, cyclopean masonry around the city and so called Lions Gate, 3rd century B.C., Greek period. Photo by J. Opaska

4. Butrint, tzw. Lwia Brama od wewnątrz, III w. p.n.e., w głębi u góry nimfeum Junii Rufiny, II w. n.e. Fot. J. Opaska

4. Butrint, interior of so called Lions Gate, 3rd century B.C., nymphaeum of Junia Rufina at the top background, 2nd century A.C. Photo by J. Opaska

5. Butrint, pozostałości baptysterium, V w. n.e., okres bizantyński. Reprodukacja z: J. Mitchell, *The Butrint Baptistry and its Mosaics*, London-Tirana 2008

5. Butrint, remains of baptistry, 5th century A.C., Byzantine period. Reproduction from: J. Mitchell, *The Butrint Baptistry and its Mosaics*, London-Tirana 2008

6. Butrint, fragment mozaiki w baptysterium. Reprodukacja z: J. Mitchell, *The Butrint Baptistry and its Mosaics*, London-Tirana 2008

6. Butrint, part of mosaic in the baptistry. Reproduction from: J. Mitchell, *The Butrint Baptistry and its Mosaics*, London-Tirana 2008

obiektów chronionych. Wprowadzono dwuinstancyjny system, z odwołaniem do premiera od decyzji organu niższego (w dekreście dopiero zadeklarowanego do utworzenia), zakaz przenoszenia i zmiany lokalizacji, niszczenia, przebudowy, prowadzenia prac budowlanych przy zabytkach z listy oraz prowadzenia wykopalisk archeologicznych bez zgody organu ochrony zabytków. Wprowadzono także odpowiedzialność karną za niszczenie zabytków oraz możliwość ich wywłaszczenia na rzecz państwa. Z mocy prawa państwo stawało się właścicielem wszelkich zabytków znajdujących się w ziemi lub wodzie, znalezionych lub odkrytych w trakcie wykopalisk⁸. Dekretowi towarzyszyła ustawa nr 609 z 24 maja 1948 zawierająca listę 107 zabytków objętych ochroną prawną⁹.

Uzupełnieniem dekretu były decyzja i rozporządzenie Rady Ministrów nr 130 z 9 kwietnia 1955 roku w sprawie środków ochrony zabytków kultury, precyzujące przedmiot i formę ochrony różnego rodzaju zabytków¹⁰. Organem ochrony zabytków ustanowiono rektora uniwersytetu w Tiranie¹¹. Do jego kompetencji należało prowadzenie wszelkich badań,

ewidencji i inwentaryzacji zabytków, zgłaszanie zabytków do objęcia ochroną prawną poprzez wpisanie na listę oraz prowadzenie, za pośrednictwem specjalnie utworzonej komórki organizacyjnej, prac konserwatorskich i restauratorskich. Ponadto udzielanie zezwoleń na badania zabytków, prowadzenie wykopalisk archeologicznych, realizację wszelkiego typu prac przy zabytkach i w ich otoczeniu, a także zawieranie umów na zagospodarowywanie i użytkowanie zabytków objętych ochroną, zawierających indywidualny program użytkowy. W ramach przyznanych kompetencji uniwersytet w Tiranie określał granice chronionego obszaru wokół zabytków nieruchomych, prowadził ewidencję, kontrole stanu zachowania i prace lub nadzór nad konserwacją zabytków ruchomych w zbiorach publicznych oraz decydował o ich czasowych przemieszczeniach. Nadzorował także obrót handlowy przedmiotami o wartości historycznej, artystycznej i archeologicznej, dysponując prawem pierwokupu. Wprowadzono obowiązek zgłaszania uczelni wszelkich znalezisk lub odkryć zabytków dokonanych w trakcie prac budowlanych lub wykopalisk archeologicznych, zobowiązując ją do przeprowadzenia oględzin w ciągu siedmiu dni od otrzymania zgłoszenia oraz do podjęcia decyzji o dalszych losach znaleziska.

W rozporządzeniu ustalono także osobną formę ochrony obszarowej, każdorazowo indywidualnie ustanawianej decyzją Rady Ministrów, dla zabytków mających charakter dużych zespołów urbanistyczno-architektonicznych lub posiadających szczególne znaczenie naukowe, historyczne bądź artystyczne. Dla zabytków chronionych w ten sposób oraz „pomników narodowych” zezwolenia na wszelkie prace przy nich lub w ich otoczeniu bądź na ich przemieszczanie

wydawała w drodze decyzji Rada Ministrów, która w ten sposób pełniła rolę kolejnego organu ochrony zabytków.

Uniwersytet w Tiranie ustanowiono zapleczem naukowo-metodycznym dla Ministerstwa Oświaty i Kultury, Biura Projektowego „Projekti” i specjalistów w dziedzinie konserwacji zabytków. Miał on opracowywać i doskonalić standardy i metody inwentaryzacji, badań oraz prac konserwatorskich, a także przygotowywać instrukcje i wytyczne w tym zakresie. Uczelnię zobowiązano także do rozpoznania zasobu

7. Berat, obszar chroniony jako miasto-muzeum. Cytadela, mury obronne, XIII-XVIII w. Fot. J. Opaska

7. Berat, area protected in a form of a city-museum. Citadel, battlements, 13th-18th centuries. Photo by J. Opaska

8. 9. Berat, cytadela, dawna dzielnica chrześcijańska, XIII-XX w. Zabudowa bardziej zindywidualizowana niż w dzielnicach muzułmańskich. Fot. J. Opaska

8. 9. Berat, citadel, former Christian district, 13th-20th centuries. Architecture more individualized comparing to the Muslim districts. Photo by J. Opaska

10. 11. Berat, dzielnica muzułmańska Mangalemi, na zboczach wzgórza cytadeli, XVI-XIX w. Widok w dzień oraz sposób ekspozycji światłem w nocy. Fot. J. Opaska

10. 11. Berat, Mangalemi Muslim district at the slopes of the citadel hill, 16th-19th centuries. Day view and the light exposure at night. Photo by J. Opaska

10

dziedzictwa kulturowego na terenie kraju i opracowania do 1958 roku pełnego wykazu zabytków, które powinny zostać objęte ochroną prawną poprzez wpisanie na listę.

Kontrolę stanu zachowania i użytkowania zabytków nieruchomości oraz przestrzegania przepisów o ich ochronie powierzono komitetom wykonawczym rad ludowych miast, gmin, obwodów i okręgów. Do ich obowiązków należało także kontrolowanie zgodności użytkowania zabytków z ustaleniami zawartymi w umowach, zgłaszanie uniwersytetowi w Tiranie wszelkich szkód i potrzeb w zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich, nadzorowanie zabytków archeologicznych i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz kontrole wykopalisk archeologicznych pod kątem zgodności z udzielonymi pozwoleniami i realizacji przez uprawnione podmioty¹².

Podjęto także działania popularyzatorskie. W 1958 roku ukazały się bogato ilustrowane *Zabytki kultury w Albanii*, będące pierwszą monografią albańskich zabytków oraz rezultatem prowadzonych prac nad rozpoznaniem zasobów albańskiego dziedzictwa kulturowego¹³.

Najważniejszy okres w dziejach albańskiej ochrony zabytków stanowią lata 60. ubiegłego stulecia. W grudniu 1960 roku Albania ratyfikowała haską Konwencję o ochronie dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego, jedną z dwu międzynarodowych konwencji

ratyfikowanych w okresie panowania komunistycznego reżimu¹⁴. Działalność w zakresie ochrony i badania zabytków, tworzenia podstaw doktrynalnych i metodycznych oraz prowadzenia prac konserwatorskich podjął Zespół Kultury Materialnej, kierowany przez dr. Ganiego Strazimiriego (architekta wykształconego we Włoszech i ZSRR), utworzony na Wydziale Historii i Językoznawstwa Uniwersytetu Tirańskiego jako zaplecze wykonawczo-merytoryczne rektora sprawującego funkcję organu ochrony zabytków¹⁵.

Dnia 2 czerwca 1961 roku Rada Ministrów, na wniosek ministra oświaty i kultury, ogłosiła decyzję nr 170 w kwestii zarządzania miastem-muzeum Berat, dotyczącą potrzeby „państwowej ochrony znaczących wartości historycznych, artystycznych i kulturowych

11

12

(...) ukształtowania miasta-muzeum, zabytków kultury, miejsc historycznych, zespołów architektonicznych, urbanistycznych i inżynierskich, sylwety [panoramy] miejskiej i elementów ją kształtujących”¹⁶ (il. 7-17). W tym samym dniu Rada Ministrów ogłosiła również decyzję nr 172 o ogłoszeniu miast-muzeów, dotyczącą historycznych centrów miast Berat i Gjirokastra (Gjirokastër)¹⁷ (il. 18-20). W decyzji tej ochroną obszarową objęto także położone pod ziemią pozostałości starożytnego Dyrrachium w Durres (Durrës) i tak zwany bazar¹⁸ miasta Kruji (Krujë). W obu dokumentach znalazły się (opracowane przez Zespół Kultury Materialnej) nowe, zdefiniowane formy ochrony zabytków: miasto-muzeum jako szczególny rodzaj ochrony obszarowej układów urbanistycznych wraz z wypełniającą je zabudową oraz zabytek 1. i 2. kategorii jako formy indywidualnej ochrony budynków, budowli i konstrukcji inżynierskich. Równocześnie z decyzjami ogłoszono listę 88 obiektów architektury z miasta Berat objętych ochroną indywidualną.

W 1962 roku Albania została członkiem International Centre for the Study of the Conservation and Restoration of Cultural Heritage (ICCROM). W tym samym roku Decyzją Rady Ministrów nr 283 z 28 lipca 1962 roku o niektórych środkach ochrony, renowacji i restauracji zabytków utworzono, jako komórki organizacyjne w wydziałach oświaty i kultury komitetów wykonawczych rad ludowych, pracownie konserwatorskie w Szkodrze (Shkodër), Beracie, Gjirokastrze,

Korczy (Korcë) i Durres, mające prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie w tych miastach i okolicznych prowincjach, w ścisłej współpracy z Uniwersytetem Tirańskim¹⁹.

Rektor uniwersytetu w Tiranie decyzją nr 6 z 15 stycznia 1963 roku w sprawie uznania za zabytki kultury ogłosił kolejną listę obiektów chronionych przez państwo, a ich łączna liczba wzrosła do 471. Przeważały zabytki architektury: budynki, budowle, zespoły architektoniczne, ruiny oraz konstrukcje inżynierskie, ponadto na liście znalazło się 19 obszarów (tereny dawnych miast starożytnych oraz stanowiska archeologiczne) i siedem zabytków ruchomych (pomniki, ikonostas, inskrypcja,

zespół elementów wyposażenia domu rodzinnego Envera Hodży w Gjirokastrze)²⁰.

W decyzji określono także środki służące pośredniej ochronie zabytków. Wszystkie obiekty podzielone zostały na siedem grup rodzajowych. Dla każdej z nich ustanowiono obligatoryjnie chronione otoczenie,

13

14

w zależności od grupy: dla obiektów indywidualnych lub zespołów obejmujące teren o promieniu od 20 do 100 metrów, zaś dla obszarów wyznaczone peryferiami dawnych miast i osad starożytnych (dolne skraje stoków wzgórz bądź tereny przedmurzy)²¹.

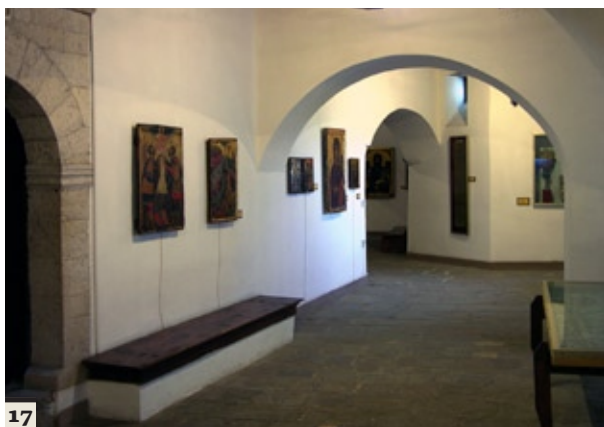
Charakterystycznym elementem wykształconego wówczas albańskiego systemu była specyficzna troistość organów ochrony zabytków, zgodnie z którą rektor uniwersytetu w Tiranie decydował, na podstawie prowadzonych przez uczelnię badań, o objęciu nowych zabytków ochroną poprzez wpisanie na

15

16

17

listę, Rada Ministrów – o wyborze którejs z wymienionych wyżej form ochrony bądź ustanowieniu indywidualnej, nowej formy dla wybranych obiektów, w tym zwłaszcza obszarów chronionych, a komitety wykonawcze rad ludowych miast, gmin, obwodów

i okręgów pełniły rolę nadzoru konserwatorskiego i organu egzekucji przepisów.

W maju 1964 roku delegacja albańska wzięła udział w II Międzynarodowym Kongresie Architektów i Techników Zabytków w Wenecji, którego zwieńczeniem było uchwalenie Karty Weneckiej. Mimo że przedstawiciel Albanii nie był jej sygnatariuszem, to jej definicje i założenia doktrynalne, wraz z postanowieniami końcowymi I Kongresu w Paryżu w 1957 roku dotyczącymi badań, inwentaryzacji i państwowych służb ochrony i konserwacji zabytków, przyjęto jako wzorcowe dla tworzonego w Albanii systemu konserwatorskiego, zarówno w kwestiach organizacyjno-instytucjonalnych, jak i doktrynalnych.

Decyzją Rady Ministrów nr 67 z 15 marca 1965 roku powołano „w celu wsparcia organizacyjnego instytucji badawczych prowadzących działalność w obszarze nauk albanologicznych” centralną instytucję państwową: Instytutu Ochrony i Restauracji Zabytków²². Utworzono go w oparciu o wyłączony z Zespołu Kultury Materialnej na Wydziale Historii i Językoznawstwa Uniwersytetu Tirańskiego czteronastoosobowy Zakład Ochrony i Restauracji Zabytków. Zadaniem instytutu, liczącego początkowo

12. Berat, zabudowa chrześcijańskiej dzielnicy Gorica, XVII-XIX w., widok z cytadeli. Fot. J. Opaska

12. Berat, architecture of the Gorica Christian district, 17th-19th centuries, view from the citadel. Photo by J. Opaska

13. Berat, cytadela, kościół pw. św. Marii z Vlacherny, XIII w. Fot. J. Opaska

13. Berat, citadel, Church of the Virgin Mary of Blachernae, 13th century. Photo by J. Opaska

14. Berat, cytadela, kościół pw. Świętej Trójcy, XIII-XV w. Fot. J. Opaska

14. Berat, citadel, Holy Trinity Church, 13th-15th centuries. Photo by J. Opaska

15. Berat, cytadela, kościół pw. św. Marii z Vlacherny. Twórcą wystroju malarskiego jest Mikołaj zw. Onufrym Cypryjskim (syn), 1578 r. Fot. J. Opaska

15. Berat, citadel, Church of the Virgin Mary of Blachernae. The creator of interior paintings is Nicolas, named Onufri of Cyprus (son), 1578. Photo by J. Opaska

16. 17. Berat, katedra i klasztor pw. Wniebowzięcia NMP, XIII-XVI w., przebudowany w latach 90. XVIII w., obecnie Muzeum Narodowe Onufri. Fot. J. Opaska

16. 17. Berat, cathedral and monastery of Assumption of Holy Mary, 13th-16th centuries, reconstructed in the 1790s, currently the Onufri National Museum. Photo by J. Opaska

18

23 pracowników, była poprawa „warunków realizacji podstawowych zadań stojących dzisiaj przed instytucjami naukowymi zajmującymi się badaniami (...) sztuki i architektury, archeologii, etnografii i historii naszego kraju oraz szczególną rolę tych badań dla poznania materialnego dziedzictwa kultury naszego narodu, będącej w ciągu wieków częścią kultury Bałkanów i Europy”²³. Oddziałami terenowymi instytutu, podporządkowanego ministrowi oświaty i kultury, zostały utworzone w 1962 roku pracownie konserwatorskie w Szkodrze, Beracie, Gjirokastrze, Korczy i Durres, a jego istotnym zadaniem, oprócz badań i inwentaryzacji zabytków, miało być prowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich.

Pracownikom instytutu udało się skorzystać z ograniczonego otwarcia na świat, jakie nastąpiło w Albanii w latach 60. XX wieku. Umożliwiło ono kontakty naukowe z zagranicznymi ośrodkami; kilku specjalistów odbyło studia i staże we Włoszech, zaś biblioteka wzbogaciła się o wybór zachodnioeuropejskiej literatury dotyczącej ochrony i konserwacji zabytków²⁴.

Ochrona zabytków w realiach państwa totalitarnego

Powstanie Instytutu Ochrony i Restauracji Zabytków w znaczący sposób wsparło przede wszystkim prace badawcze i inwentaryzacyjne, przyczyniając się do

rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego kraju oraz jego naukowego udokumentowania. Ich rezultatem jest obszerna dokumentacja inwentaryzacyjna, historyczna, techniczna i ikonograficzna zabytków albańskich. Prowadzono także, w oparciu o przydzielane z budżetu państwa środki celowe i kadre techniczną zatrudnioną w instytucie (architekci i technicy budowlani), prace konserwatorskie wybranych obiektów (w skromnym zakresie²⁵) oraz kształcenie specjalistów w dziedzinach konserwacji i restauracji zabytków.

Działania Instytutu Ochrony i Restauracji Zabytków oraz przepisy dotyczące ochrony zabytków przyczyniły się do lepszego zrozumienia przez społeczeństwo wartości i potrzeby ochrony materialnych

18. Gjirokastra, obszar chroniony jako miasto-muzeum. Fragment dzielnicy staromiejskiej z XVII-XIX w. Dachy pokryte łupkiem kwarcytowym o wyrazistym, srebrzystym odcieniu. Fot. J. Opaska

18. Gjirokastrë, area protected in a form of a city-museum. Part of the old town district from the 17th-19th centuries. Roofs covered by quartzite slate of a distinct silverish colour. Photo by J. Opaska

19. Gjirokastra, charakterystyczne obronne *kule* (wieże obronne lub – tak jak w tym przypadku – dwory obronne) z XVIII w. w jednym z kwartałów dzielnicy staromiejskiej. Fot. J. Opaska

19. Gjirokastrë, specific fortified *kule* (fortified towers or – as in this case – fortified manors) from the 18th century in one of the quarters of the old town district. Photo by J. Opaska

20. Gjirokastra, fragment *kule* z XVIII w. Fot. J. Opaska

20. Gjirokastrë, part of 18th century *kule*. Photo by J. Opaska

świadełw dziedzictwa przeszłości, a także do zwiększenia szans jego przetrwania. Ich skuteczność była wszakże ograniczona. Podobnie jak we wszystkich krajach realnego socjalizmu, prymat centralnych planów gospodarczych, celów politycznych i ideologicznych, masowej urbanizacji i rozwoju wielkiego przemysłu w połączeniu z socrealistyczną urbanistyką oraz socrealistyczną, a następnie socmodernistyczną architekturą osiedli mieszkaniowych i gmachów publicznych realizowanych według projektów typowych, sprawiała, że zabytki często przegrywały, niezależnie od ich wartości, a nawet faktu objęcia ochroną prawną. W ten sposób rozległe place służące wiecom i manifestacjom, współtworzące nowe, socjalistyczne fora miejskie zastąpiły wyburzone bazyry w centrach Szkodry i Tirany²⁶. Zburzono gmachy dawnych hal targowych w Szkodrze, jedyny zachowany na Bałkanach przykład budownictwa tego rodzaju. W trakcie regulacji urbanistycznych w Korczy przetrzebiono zespoły historycznej zabudowy mieszkalnej, w Tiranie rozebrano część modernistycznych realizacji włoskich

wzniesionych w latach 30. i 40. XX wieku, będących często dziełami uznanych architektów (Gherardo Bosio, Armando Brasini, Florestano de Fausto, Vittorio Ballio Morpurgo), a postrzeganych jako „dekadencje”²⁷ (il. 21-27).

Kolektywizacja, aktywnie prowadzona na terenach wiejskich od połowy lat 50. ubiegłego wieku, zakładanie spółdzielni produkcyjnych i kolchozów zaowocowały znacznymi szkodami na obszarach licznych w Albanii stanowisk archeologicznych²⁸. Rolnicze zagospodarowanie dotychczasowych nieużytków sprawiło, że zniszczeniu uległy nie tylko nieznane wcześniej pozostałości wielu starożytnych

i średniowiecznych osad greckich, rzymskich, iliryskich, weneckich i bizantyńskich, ale także ujawnione we wcześniejszych wykopaliskach, czasami bardzo cenne znaleziska. W ten sposób zniszczono na przykład prehistoryczne kurhany w Bodrishtë koło Gjirokastry i Cerujë koło Gramsh oraz rzymskie mozaiki w Jaupas koło Berat²⁹.

Jeszcze inną przyczyną wielu szkód był czynnik militarny. Posunięta do granic obłądu obawa Enwera Hodży przed atakiem wrogich wojsk poskutkowała budową na terenie tego niewielkiego kraju kilkuset tysięcy bunkrów i szeregu różnorodnych fortyfikacji. W trakcie ich realizacji, od końca lat 60. minionego wieku, ucierpiały przede wszystkim stanowiska archeologiczne wzdłuż albańskiego wybrzeża mórza Jońskiego i Adriatyckiego. Zniszczenia nie ominęły nawet tak znanych i cennych miejsc jak Apollonia, Orikum czy Finiq³⁰ (il. 28-31).

Zabytki w Albanii, podobnie jak w wielu krajach realnego socjalizmu, były traktowane przez władze partyjno-rządowe czysto utylitarnie, a doktrynalne przesłanki ich ochrony i zachowania jako oryginalnych świadectw przeszłości nie były dominujące. Zgodnie z wyobrażeniami decydentów konserwacja i restauracja „zabytków kultury miała sprawić, że staną się one dzięki temu piękniejsze niż były uprzednio”³¹. Takie przekonanie skutkowało zarówno rekonstrukcjami zabytków w mniej lub bardziej zbliżonej do oryginału formie (np. bazar w Kruji zrekonstruowany w latach 70. ub. stulecia dla potrzeb obsługi ruchu turystycznego; il. 32, 33), jak i tworzeniem dzieł fantastycznych (np. „rekonstrukcja” w latach 80. XX wieku „zamku Skanderbega” na terenie zrujnowanej średniowiecznej

twierdzy w Kruji, dokonana na wzór zamków zakonów krzyżowych w Palestynie³²; il. 34, 35).

Okres pozornej stabilizacji dobiegł końca u schyłku lat 60. XX wieku. Wraz z ostatecznym zerwaniem relacji z ZSRR i blokiem jego europejskich satelitów (w następstwie inwazji na Czechosłowację w 1968 r.) oraz nawiązaniem ścisłych sojuszy politycznych, go-

meczety, teke, cerkwie, kościoły i klasztory; większość zburzono, inne zamieniono na magazyny, sale sportowe, świetlice i domy kultury³⁵.

Proces ten dotknął także zabytki sakralne. Powołano specjalną komisję państwową mającą zweryfikować listę chronionych prawem obiektów, pozostawiając na niej tylko wybrane, szczególnie cenne. Przedstawiciele Instytutu Ochrony i Restauracji Zabytków stanowili w niej mniejszość, a argumenty merytoryczne nie były rozstrzygające, ale to dzięki ich wysiłkom liczba ocalonych budowli sakralnych została znacznie zwiększona³⁶. Mimo starań 74 zabytki sakralne, spośród 214 objętych ochroną w formie wpisu na listę, pozbawiono tej ochrony i w większości zburzono³⁷. Z wielu zniszczonych obiektów wymienić można rozebrane: zachowany w doskonałym stanie XIII-wieczny kościół w Vau i Dejës koło Szkodry³⁸, XV-wieczny meczet w Elbasan³⁹, meczety w Gjirokastrze, Kavaja

i Peqin, XIV-wieczne minarety w Beracie i Durres, zrujnowane prawosławne klasztory obronne w Kakomëse, Krorzit i Kamenosë koło Sarandy⁴⁰. Część zamieniono w gmachy użytkowe (np. kościół w Kukël koło Bushat zamieniono w wojskowy skład broni, meczet w Lezhë przeznaczono na muzeum) lub w magazyny i siedziby kołchozów (np. XVII- i XVIII-wieczne cerkwie w Voskopojë⁴¹; il. 36-40). Zniszczono między innymi polichromie w cerkwi pw. św. Sotiri w Gjirokastrze i w cerkwiach w Voskopojë oraz część średniowiecznych fresków w cerkwiach w Beracie. Dzieła zniszczenia dopełniły władze lokalne i terenowe komór-

ki partyjne, organizując w miasteczkach i wioskach w ramach czynów społecznych rozbiórki budowli sakralnych, czasami także objętych ochroną prawną.

Dekretem Rady Ministrów nr 4874 z 23 września 1971 roku o ochronie zabytków kultury i historii oraz rzadkich okazów przyrody (z mocą ustawy) uchwalony został nowy akt prawny regulujący kwestie ochrony zabytków na terenie Albanii, „aby zabytkom kultury i rzadkim okazom dóbr natury o istotnym znaczeniu naukowym, historycznym i kulturalnym zapewnić ochronę, restaurację i opiekę, jako ważnemu środkowi rewolucyjnej i estetycznej edukacji mas pracujących”⁴². Pojęcie „zabytku kultury” rozszerzono do formuły

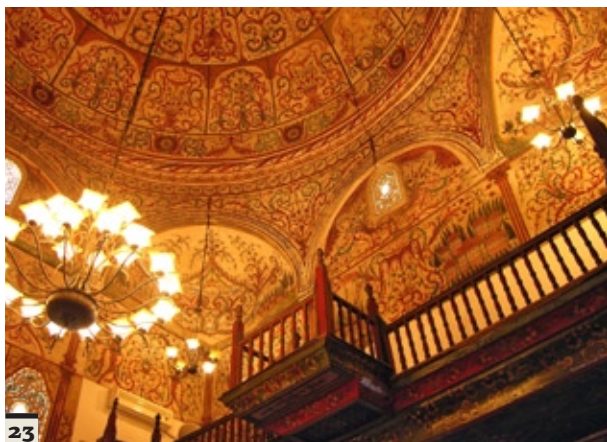
spodarczych i wojskowych z Chinami Mao Zedonga (Mao Tse-tunga), radykalnym zmianom uległa polityka wewnętrzna, w tym również kulturalna.

Szczególnym piętnem, także w dziejach albańskiej ochrony zabytków, odcisnęła się zapoczątkowana w listopadzie 1967 roku kampania przeciwko działającym na terenie kraju wspólnotom religijnym, będąca elementem walki o urzędowe wprowadzenie obowiązkowego ateizmu oraz uczynienie z Albanii państwa bezwyznaniowego³³. Zabroniono sprawowania obrzędów religijnych, duchownych katolickich, prawosławnych i muzułmańskich uwięziono i pod błahymi pozorami skazywano na śmierć³⁴. Zlikwidowano wszystkie

„zabytek kultury i historii”. W miejsce rektora uniwersytetu w Tiranie jako organu ochrony zabytków dekret ustanawiał „instytucje państwowe utworzone w celu badań, ochrony i restauracji zabytków kultury i historii oraz rzadkich okazów przyrody, pod nadzorem Ministerstwa Oświaty i Kultury bądź [dla dóbr przyrodniczych] odpowiednich ministerstw”.

Zmieniona została procedura obejmowania zabytków ochroną indywidualną. Wzmocniono pozycję ministra jako naczelnego organu ochrony – wpisania obiektu na listę dokonywano decyzją ministra oświaty i kultury (a dla dóbr przyrodniczych właściwego ministra) na wniosek „instytucji państwowych utworzonych w celu badań, ochrony i restauracji zabytków kultury i historii oraz rzadkich okazów przyrody”. W gestii Rady Ministrów pozostawiono decyzję o objęciu ochroną obszarową zabytków i dóbr przyrodniczych mających charakter dużych zespołów (orygin. kompleksów) lub posiadających „szczególne znaczenie

23

21. Tirana, stary bazar. Fot. Wikipedia

21. Tirana, old bazaar. Photo by Wikipedia

22. Tirana, plac Skanderbega, częściowo w miejscu starego bazaru, którego jedynymi pozostałościami są widoczne na zdjęciu wieża zegarowa z 1830 r. i meczet Ethem Beja, 1789-1823. Fot. J. Opaska

22. Tirana, Skanderbeg Square, partially in a place of the old bazaar, the only remains of which are the clock tower from 1830 and the Et'hem Bey Mosque, 1789-1823. Photo by J. Opaska

23. Tirana, wystrój malarski i snycerski wnętrza meczetu Ethem Beja. Fot. J. Opaska

23. Tirana, painting and wood-carving of the Et'hem Bey Mosque interiors. Photo by J. Opaska

24. Tirana, jeden z nielicznych zachowanych przykładów historycznej zabudowy centrum miasta, XVIII/XIX w. Fot. J. Opaska

24. Tirana, one of the very few survived examples of the historical architecture of the city downtown, 18th/19th century. Photo by J. Opaska

24

narodowe”. Ponadto wprowadzono obowiązek aprobaty przez ministra oświaty i kultury wydawanych przez „instytucje państwowe utworzone w celu badań, ochrony i restauracji zabytków kultury i historii oraz rzadkich okazów przyrody” pozwoleń na przemieszczanie, ekspozycję i badania zabytków objętych ochroną oraz ustalono tryb odwołań od decyzji tych instytucji (lub ministerstw) do organu wyższego stopnia. Sprecyzowane zostały także zasady państwowego mecenatu. Ze środków budżetowych finansowane miały być wszelkie koszty poniesione w celu zachowania wartości kulturowych i historycznych zabytku, z wyłączeniem kosztów jego bieżącego utrzymania, obciążających użytkownika.

Utrzymano ustalone rozporządzeniem z 1955 roku kompetencje komitetów wykonawczych rad ludowych miast, gmin, obwodów i okręgów w zakresie kontroli stanu zachowania i użytkowania zabytków oraz przestrzegania przepisów o ich ochronie.

Uzupełnieniem dekretu było rozporządzenie ministra oświaty i kultury z dnia 1 czerwca 1972 roku określające zasady obejmowania zabytków ochroną oraz procedury obowiązujące przy podejmowaniu prac konserwatorskich i restauratorskich, jak również badań archeologicznych⁴³. Rok później rozporządzeniami ministra oświaty i kultury znowelizowane zostały zasady ochrony i konserwacji miasta-muzeum Gjirokastry oraz ustanowione dla bazaru i historycznego centrum Korczy⁴⁴.

W praktyce, utrwalonej od chwili podjęcia działalności przez Instytut Ochrony i Restauracji Zabytków, u schyłku lat 60. XX wieku przemianowany na

Instytut Zabytków Kultury (Instituti Monumenteve të Kulturës), instytucja ta przejęła i realizowała zdecydowaną większość zadań wcześniej spoczywających na rektorze Uniwersytetu Tirańskiego. W części zadania te realizowane były dwutorowo. Wnioskowaniem do ministra o objęcie zabytku ochroną w formie wpisu na listę zajmowali się, na podstawie prowadzonych badań, zarówno rektor uniwersytetu w Tiranie, jak i dyrektor Instytutu Zabytków Kultury. Komórki organizacyjne uczelni prowadziły także badania archeologiczne na

terenie kraju oraz prace inwentaryzacyjne i konserwatorskie zabytków archeologicznych. W przypadku zabytków architektury i zabytków ruchomych działania takie realizował przede wszystkim Instytut Zabytków Kultury⁴⁵. W połowie lat 70. XX wieku badania i ochronę zabytków archeologicznych wsparł utworzony wówczas Instytut Archeologii Albańskiej Akademii Nauk.

W 1971 roku ukazał się pierwszy numer naukowego periodyku pt. „Monumentet”, półrocznika poświęconego badaniom i konserwacji zabytków, wydawanego regularnie do chwili obecnej (częściowo w wersji albańsko-francuskiej) przez Instytut Zabytków Kultury. Od początku lat 70. ubiegłego wieku instytut rozpoczął także publikację książek poświęconych albańskim zabytkom oraz historii kultury albańskiej. Są wśród nich zarówno opracowania naukowe i monografie, jak i pozycje popularyzatorskie oraz albumy⁴⁶. W 1971 roku zorganizowano, we współpracy z Albańską Akademią Nauk, I Sesję Naukową poświęconą badaniom zabytków albańskich oraz problemom doktrynalnym i technicznym ich ochrony i konserwacji⁴⁷. Inicjatywa

ta miała swoją kontynuację w postaci kolejnych konferencji naukowych, organizowanych cyklicznie.

W roku 1973 ogłoszona została zaktualizowana lista zabytków chronionych prawem, licząca 700 pozycji; jej stopniowe uzupełnianie w kolejnych latach zaowocowało umieszczeniem na niej do 1988 roku 1134 obiektów. Dominowały wśród nich zabytki nieruchome, inne stanowiły znikomą mniejszość. Od początku lat 70. ubiegłego wieku przedmiotem zainteresowania specjalistów stała się, wcześniej pomijana, historyczna architektura mieszkalna miast i wsi, w Albanii klasyfikowana wspólnie jako budownictwo ludowe lub powszechnego użytku⁴⁸. W rezultacie Decyzji Rady Ministrów z 1 listopada 1974 roku o badaniach i potrzebie ochrony budownictwa ludowego Instytut Zabytków Kultury rozpoczął kilkuletni, szeroko zakrojony program inwentaryzacji i dokumentowania naukowego architektury użytkowej i mieszkalnej miast i wsi w całym kraju. Podsumowaniem tej akcji była III Sesja Naukowa, zorganizowana w roku 1976 przez Instytut Zabytków Kultury i Albańską Akademię Nauk.

W 1986 roku ogłoszona została Albańska Karta Restauracji, precyzyjnie określająca obowiązujące procedury, praktyczne zasady oraz naukowe, technologiczne i techniczne wymogi prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich⁴⁹. Trzy lata później Albania ratyfikowała Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, uchwaloną w Paryżu na Konferencji Generalnej UNESCO w 1972 roku.

Przemiany systemu ochrony zabytków w Albanii po upadku reżimu Envera Hodży

Śmierć Envera Hodży w 1985 roku, problemy gospodarcze oraz powolna erozja i upadek komunistycznego reżimu doprowadziły do powstania w 1991 roku demokratycznej Republiki Albanii (Republika e Shqipërisë), z typowymi dla republik parlamentarnych rozwiązaniami w zakresie wyboru i podziału władz, organizacji i kompetencji samorządu lokalnego oraz wolnym rynkiem jako podstawą systemu gospodarczego.

W roku 1991 ogłoszony został dekret Rady Ministrów nr 7459 o respektowaniu ochrony zabytków, świadectw historii narodowej i symboli państwowych,

a 12 października 1994 roku parlament albański, na wniosek Rady Ministrów, uchwalił ustawę nr 7867 o ochronie nieruchomych i ruchomych dóbr kultury, mającą uwzględniać nowe potrzeby i zagrożenia wynikające z radykalnej zmiany realiów polityczno-ekonomicznych²⁵. Ustawa wprowadzała obowiązek zgłaszania przez osoby fizyczne i prawne posiadanych dóbr kultury (nie tylko zabytków) do „rejstru dóbr dziedzictwa kulturowego”, prowadzonego przez ministra właściwego dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa, zakaz umieszczania reklam na chronionych prawem zabytkach bez zgody Instytutu Zabytków Kultury, zakaz wywozu na stałe zabytków za granicę,

26

przepadek na rzecz państwa zabytków wywożonych nielegalnie oraz obowiązek uzyskania zgody ministra kultury na sprzedaż zabytku w handlu wewnętrznym. Ponadto wprowadzała zakaz używania wykrywaczy metali w celu poszukiwań zabytków, nagrody dla znalazców, obowiązek uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym i architektonicznym, a także możliwość współuczestnictwa zagranicznych instytucji archeologicznych i konserwatorskich w pracach na terenie Albanii. Ustalono katalog prawnych

27

form ochrony obszarowej (zespół pomnikowy, miasto-muzeum i zabytek o charakterze kompleksu), nadawanych w drodze decyzji Rady Ministrów oraz obowiązek określania dla nich granic chronionego otoczenia, ustalanych przez organy ochrony zabytków, a dla miast-muzeów przez Radę Ministrów.

W ustawie określono także sposób państwowego wsparcia opieki nad zabytkami nieruchomymi stanowiącymi własność prywatną, ustalając dofinansowanie w wysokości 50 procent do prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach 1. kategorii i dofinansowanie w wysokości 25 procent w przypadku zabytków 2. kategorii, wyłącznie znajdujących się na obszarze miast-muzeów. Zdecydowano także o kompetencjach organów ochrony zabytków w zakresie nakładania nakazu usunięcia szkód i przywrócenia zabytku do stanu pierwotnego na koszt winowajcy oraz nakładania kar grzywny za wykroczenia przeciwko przepisom ustawy²⁶.

W 1992 roku na Liście światowego dziedzictwa UNESCO znalazł się pierwszy obiekt albański – park archeologiczny Butrint²⁷.

Mimo początkowych osiągnięć lata 90. XX stulecia stanowiły kolejny, dramatyczny rozdział w dziejach albańskiej ochrony zabytków. Chaos administracyjno-prawny, otwarcie granic, gwałtowne przemiany ekonomiczne oraz słabość tworzonych dopiero struktur demokratycznego państwa sprawiły, że zarówno funkcjonowanie przepisów regulujących ochronę zabytków, jak i działalność organów powołanych do ich ochrony, z dnia na dzień niemal pozbawionych właściwego finansowania, znacznie osłabły. Szczególnie dramatyczne w skutkach okazały się wydarzenia roku 1997, po upadku tak zwanych piramid finansowych. Kilkumiesięczna anarchia, całkowity rozkład struktur państwa, porachunki zbrojne, powszechne grabieże i dewastacje oraz bezkarność doprowadziły

25. Tirana, główny gmach politechniki, 1938-1940, arch. Vittorio Ballio Morpurgo. Fot. J. Opaska

25. Tirana, the main building of the University of Technology, 1938-1940, designed by Vittorio Ballio Morpurgo. Photo by J. Opaska

26. 27. Tirana, część osi centralnej miasta i dzielnicy administracyjnej z lat 30-40. XX w., dzisiaj siedziby ministerstw, architekci włoscy: Gherardo Bosio, Armando Brasini, Florestano de Fausto, Vittorio Ballio Morpurgo. Fot. J. Opaska

26. 27. Tirana, part of the central axis of the city and administrative district from the 1930s-40s. Today's seat of the ministries. Designed by Italian architects: Gherardo Bosio, Armando Brasini, Florestano de Fausto and Vittorio Ballio Morpurgo. Photo by J. Opaska

do ogromnych zniszczeń w albańskich miastach, często w jednej chwili niwecząc wieloletnie starania konserwatorów. Do dnia dzisiejszego ze skutkami tych wydarzeń zmagają się na przykład Gjirokastra, której historyczna, staromiejska zabudowa, objęta w 1961 roku ścisłą ochroną w formie miasta-muzeum, została poważnie zdewastowana podczas zamieszek. Rozgrabiono zbiory wielu muzeów, w tym szczególnie bogate i cenne zbiory w Apollonii i Butrincie⁵³. Na nielegalny rynek antykwaryczny w Europie trafiło, według aktualnych szacunków, ponad 2000 zinwentaryzowanych, znajdujących się uprzednio w muzealnych kolekcjach dzieł, przeważnie zabytków archeologicznych oraz ikon, a także nieznaną liczbę zabytków ze zbiorów różnych instytucji i prywatnych, zazwyczaj pozbawionych inwentarzy.

Ważniejszą inicjatywą w tym okresie, obok uchwalenia nowej ustawy w 1994 roku, było utworzenie w roku 1995, dzięki grantowi Banku Światowego, Krajowego Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury. Centrum, będące urzędem administracji państwowej, podlega ministrowi kultury i prowadzi od 2000 roku krajową ewidencję zabytków objętych i nie objętych ochroną prawną, przedmiotów, eksponatów i dzieł sztuki znajdujących się w posiadaniu muzeów i innych instytucji (np. kościołów) oraz wchodzących w skład różnorodnych kolekcji, w tym prywatnych. We współpracy, określonej przepisami obowiązującej ustawy o ochronie zabytków, z Instytutem Zabytków Kultury i jego oddziałami terenowymi, władzami samorządowymi oraz wszelkiego typu instytucjami kultury Centrum rejestruje każdy fakt przemieszczania,

ekspozycji, konserwacji, badań i wypożyczeń zabytków, muzealiów i innych dóbr kultury, a rozbudowane informacyjnie bazy danych (Onufri i Maro Kondi) dostępne są dla albańskiej policji i straży granicznej⁵⁴.

Sytuacja zabytków w Albanii uległa poprawie na przełomie XX i XXI wieku. Stabilizacja struktur państwa na początku tego stulecia, zagraniczna pomoc organizacyjna i finansowa, coraz aktywniejsza współpraca międzynarodowa

28. Apollonia, obszar chroniony jako park archeologiczny. Fragment dawnego forum z pozostałościami bouleuterionu (gmachu agonotetów), 4. ćw. II w. n.e., i odeonu, poł. II w. n.e. Fot. J. Opaska

28. Apollonia, area protected in a form of archaeological park. Part of an ancient forum with the remains of bouleuterion (house of the Hellanodikai), 4Q of the 2nd century A.C. and odeon, half of the 2nd century A.C. Photo by J. Opaska

29. Apollonia, fragment dawnego forum z pozostałościami greckiej stoły, IV-III w. p.n.e., i rzymskiej biblioteki, II w. n.e. W głębi mury z furtką otaczające akropol i pozostałości świątyni Apolla, V w. p.n.e. Fot. J. Opaska

29. Apollonia, part of an ancient forum with the remains of Greek stoa, 4th-3rd centuries B.C. and the Roman library, 2nd century A.C. In the background, walls with a gate surrounding the acropolis and the remains of the Apollo temple, 5th century B.C. Photo by J. Opaska

30. Apollonia, kościół i klasztor pw. Najświętszej Marii Panny, XII-XVII w., obecnie siedziba Muzeum Archeologicznego Apollonii. Fot. Wikipedia

30. Apollonia, church and monastery of St. Mary, 12th-17th centuries, current seat of the Archaeological Museum of Apollonia. Photo by Wikipedia

31. Apollonia, Muzeum Archeologiczne Apollonii, fragment kolekcji – galeria rzeźby starożytnej. Fot. J. Opaska

31. Apollonia, Archaeological Museum of Apollonia, part of collection – ancient sculpture gallery. Photo by J. Opaska

w ramach istniejących organizacji, funduszy i projektów w obszarach kultury, badań naukowych oraz ochrony dziedzictwa kulturowego zaowocowały przełamaniem inercji i stopniowym rozwojem instytucjonalno-prawnego systemu ochrony kulturowego dziedzictwa przeszłości.

Od 2000 roku nastąpił także znaczący wzrost nakładów finansowych na kulturę, w tym także na ochronę i konserwację zabytków. O ile z budżetu państwa (Ministerstwa Turystyki, Kultury, Młodzieży i Sportu) w 1992 roku na konserwację i restaurację zabytków nie przeznaczono żadnych środków, w 1994 roku zaledwie 700 tys., a w 1996 roku 2,6 mln leków, to w roku 1999 suma ta wzrosła do 24,3 mln leków, w roku 2000 do 46,7 mln leków, a w latach 2004 i 2006 odpowiednio 90 i 250 mln leków⁵⁵

Z listy zabytków chronionych prawem usunięto 37 obiektów, dla których jedynym kryterium wpisania

30

W latach 2005-2008 na Listę światowego dziedzictwa UNESCO wpisano kolejne albańskie zabytki – historyczne centra Gjirokastry i Berat (miasta-muzea), „jako rzadkie przykłady dobrze zachowanych miast otomańskich”⁵⁷. Na aprobatę oczekują wnioski w sprawie wpisu kolejnych obiektów: iliryskiej nekropolii królewskiej z IV-III wieku p.n.e. w Selcë e Poshtme koło Pogradeca, rzymskiego amfiteatru z II wieku n.e. w Durres oraz dziedzictwa kulturalnego i naturalnego regionu Jeziora Ochrydzkiego⁵⁸.

Wzmocnione zostały instytucje i organy zajmujące się ochroną zabytków, częściową autonomią, jako regionalne dyrekcje dziedzictwa narodowego, uzyskało osiem terenowych oddziałów Instytutu Zabytków Kultury⁵⁹. W 2008 roku utworzono Agencję Archeologii Ratowniczej. Przy ministrze ustanowiono kilka specjalistycznych struktur doradczo-orzecznich, posiadających także kompetencje organów ochrony zabytków.

Dnia 13 lipca 2007 roku decyzją nr 426 Rady Ministrów ogłoszona została nowa Albańska Karta Restauracji, zawierająca przepisy wykonawcze, powiązane z ustawą o ochronie zabytków. W Karcie znalazły się definicje najważniejszych pojęć konserwatorskich oraz ściśle wytyczne prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich. Określono w niej, uwzględniając materialno-rodzajowy podział zabytków, dobór i stosowanie procesów technologicznych oraz środków technicznych, przygotowanie i przebieg prac, rodzaje koniecznych badań, dopuszczalny zakres ingerencji, ograniczenia, sposób prowadzenia dokumentacji naukowej, a także doktrynalne wskazówki dotyczące charakteru i granic podejmowanych działań⁶⁰.

31

na listę był związek z przedstawicielami komunistycznego reżimu lub dziejami ruchu komunistycznego w Albanii⁵⁶.

Dnia 7 kwietnia 2003 roku parlament albański uchwalił regulującą kwestie ochrony zabytków ustawę nr 9048 o dziedzictwie kulturowym, opartą na rozwiązaniach znanych z wcześniejszych regulacji, ale w znacznym stopniu doprecyzowanych i zmodernizowanych. W 2004 roku Instytut Zabytków Kultury dokonał przeglądu i aktualizacji granic obszarów chronionych i zasad ochrony historycznych centrów Szkodry, Sarandy (Sarandë), Lezhe, Durres, Elbasanu, Kruji, Berat i Vlory. Wcześniej, w 2000 roku, ochroną objęto także historyczne centrum Tirany.

32

Instytucje i prawo ochrony zabytków w Republice Albanii

Ochrona i udostępnianie narodowego dziedzictwa kultury oraz szczególna troska o język albański stanowią zobowiązanie państwa zapisane w konstytucji⁶¹, realizowane poprzez opracowywanie strategii oraz podejmowanie odpowiednich działań administracyjnych i legislacyjnych. Wyznaczając kierunek działań ministra kultury (Ministër e Kulturës)⁶², przyjęto założenie, że narodowe dziedzictwo kultury nie ma pełnić wyłącznie funkcji pomnikowej, lecz ma być także istotnym środkiem współczesnego, zrównoważonego rozwoju. Konserwacja i restauracja dziedzictwa kulturowego, jak również transformacja zarządzania nim powinny wspierać jego społeczną i edukacyjną rolę oraz przyczyniać się do rozwoju kulturalnego i gospodarczego, w szczególności poprzez rozwój turystyki

33

kulturowej i przydatność dla sektora usług. Ma także przyczyniać się do promocji albańskiej kultury, sztuki i historii za granicą oraz umożliwiać włączenie dziedzictwa kulturowego Albanii w europejski i globalny obieg kulturalny⁶³.

Uchwalona w 2003 roku ustawa nr 9048 o dziedzictwie kulturowym (Për trashëgiminë kulturore) znacznie zmodyfikowała i rozbudowała instytucjonalno-prawny system ochrony dziedzictwa kulturowego, pojętego nieco szerzej niż tylko

ochrona zabytków. Ustawa nakłada zadania i określa formy instytucjonalnej ochrony dziedzictwa kulturowego, a także obowiązek opieki („zachowania w stanie niezmienionym wartości zabytkowej i historycznej przedmiotów dziedzictwa kulturowego”) sprawowanej przez właścicieli (art. 8). Istotnym *novum* tego aktu jest objęcie ochroną dziedzictwa niematerialnego, wcześniej całkowicie pomijanego, skatalogowanego w art. 4, cz. II, pkt 1-6 ustawy.

Charakterystyczną zmianą jest odejście od znanego wcześniej chronienia nieruchomości lub rzeczy (dobra kultury, zabytku) na rzecz ochrony wartości dziedzictwa kulturowego (art. 2; art. 4; art. 5; art. 7, ust. 1; art. 8; art. 36, ust. 1). Definicje zabytku kultury, ośrodka historycznego, obszaru muzealnego, miasta-muzeum i wartości archeologicznej określają je jako wartości kulturowe i historyczne, w przypadku dziedzictwa o wartości muzealnej uwzględniono dodatkowo wartość artystyczną (art. 3, ust. 16, 23, 24, 31, 35). Zespół muzealny i zespół architektoniczny stanowią związki chronionych wartości urbanistyczno-architektonicznych, w przypadku zespołu historycznego związek ten tworzony jest przez wartości urbanistyczno-architektoniczne i wartość historyczną (art. 3, ust. 1-3).

Nowością w stosunku do wcześniej obowiązujących ustaw (z wyjątkiem dekretu z 1929 r.) jest szczegółowy katalog ruchomych, nieruchomych i niematerialnych zabytków, stanowiących materialną i niematerialną wartość albańskiego dziedzictwa kulturowego, w którym (dla zabytków materialnych)

uwzględniono ich klasyfikację rodzajową i cezurę czasową (art. 4).

Obok wymienionych wyżej obszarowych form ochrony, dla nieruchomości zabytków kultury objętych ochroną indywidualną utrzymano istniejące już w poprzednich regulacjach formy wartościujące (zabytek 2. kategorii i zabytek 1. kategorii; art. 27 i 28) wraz z dokładnym określeniem przedmiotu ochrony w każdej kategorii, a także wprowadzono dwie nowe formy (nadzór i ochrona wstępna; art. 25 i 26) stanowiące środki ochrony doraźnej, o roboczym i okresowym (do 6 miesięcy) zastosowaniu.

W art. 51 i art. 7, ust. 2 ustawy uszczegółowiono obowiązek zgłaszania przez osoby fizyczne i prawne „posiadające przedmioty będące ruchomym dziedzictwem kulturowym” tychże przedmiotów w wydziałach kultury władz lokalnych oraz ich inwentaryzacji w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury. Obok stałego monitoringu stanu własności i miejsca przechowywania zabytków ruchomych wiąże się to z posiadaniem paszportów certyfikacji zabytków, niezbędnych w przypadku ich zbycia, reprodukcji (kopiowania), konserwacji lub restauracji i innych działań przy zabytku.

Zawarta w omawianej ustawie kwestia finansowania ochrony i opieki nad zabytkami jest próbą wypracowania kompromisu między dawnym mecenatem państwa a zobowiązaniem właścicieli zabytków do finansowania lub współfinansowania opieki nad nimi. Obowiązkiem państwa albańskiego jest wspieranie inwestycji służących zachowaniu wartości historycznych i artystycznych (nie związanych z bieżącym utrzymaniem) zabytków kultury 1. i 2. kategorii, będących własnością prywatną (art. 36, ust. 1). Prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytku kultury 1. kategorii w 60 procentach, a przy zabytku kultury 2. kategorii w 30 procentach finansowane są z budżetu państwa, pozostałą część kosztów ponoszą ich właściciele (art. 36,

34

35

ust. 2). Właściciele nie posiadający środków finansowych na pokrycie kosztów tych prac korzystają z gwarantowanych przez państwo kredytów bankowych na szczególnych warunkach (art. 37, ust. 1).

Inne źródło finansowania opieki nad zabytkami określa art. 18 ustawy. W przypadku nieruchomości będącej własnością państwową, użyczanej na podstawie specjalnej umowy (art. 39), 90 procent kosztów najmu stanowi dotację dla jej użytkownika, z przeznaczeniem na zagospodarowanie i konserwację zabytku.

Źródłem dofinansowania ochrony zabytków są grzywny nakładane za naruszenia przepisów ustawy (określone w art. 49), w 60 procentach stanowiące dochód instytucji (organu) dysponującej właściwością miejscową i rzeczową (art. 50, ust. 4).

Określony ustawą system wsparcia finansowego dotyczy wyłącznie zabytków nieruchomych. Zabytki ruchome znajdujące się na przykład w zasobach muzeów lub stanowiące wyposażenie świątyń konserwowane są w ramach celowych projektów konserwatorskich, finansowanych ze środków budżetu państwa, realizowanych głównie przez Instytut Zabytków Kultury.

32. 33. Kruja, dawny bazar, odbudowany w latach 70. XX w. na potrzeby obsługi ruchu turystycznego. Fot. J. Opaska

32. 33. Krujë, old bazaar, reconstructed in the 1970s as the tourist attraction. Photo by J. Opaska

34. 35. Kruja, historyczna twierdza Skanderbega z XV w. z zamkiem „zrekonstruowanym” w latach 80. XX w. Fot. J. Opaska

34. 35. Krujë, historic Skanderbeg stronghold of the 15th century and the castle ‘reconstructed’ in the 1980s. Photo by J. Opaska

Wartą podkreślenia ciekawostką albańskiego systemu prawnego jest traktowanie doktryny konserwatorskiej jako zbioru wytycznych obowiązujących w trakcie podejmowania czynności konserwatorskich i restauratorskich oraz innych działań przy zabytkach, zebranych w Albańskiej Karcie Restauracji, dokumencie zatwierdzanym decyzją Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego ds. dziedzictwa kulturowego (art. 17, ust. 7)⁶⁴.

Przekształceniu uległa dawna, trójstopniowa struktura organów ochrony zabytków⁶⁵. W miejsce dawnych komitetów wykonawczych rad ludowych miast, gmin, obwodów i okręgów kompetencje w zakresie nadzoru konserwatorskiego i egzekucji przepi-

sów, a także w innych obszarach, stosownie do specjalizacji, otrzymały „wyspecjalizowane instytucje państwowe”, wymienione w art. 3, ust. 12 ustawy.

Znacznie rozszerzono zasadę kolegialności w rozstrzyganiu administracyjnym, przenosząc część kompetencji decyzyjnych (dotyczących zagadnień merytorycznych, wymagających wiedzy z zakresu historii sztuki i architektury, archeologii, budownictwa oraz ochrony i konserwacji zabytków) na specjalistyczne komisje i rady funkcjonujące przy ministrze właściwym ds. dziedzictwa kulturowego. W obecnej strukturze organy podzielone zostały na ogólnoadministracyjne (Rada Ministrów), właściwe w kwestiach specjalistycznych (ciała kolegialne przy ministrze) oraz „wyspecjalizowane instytucje państwowe”, posiadające określone kompetencje przede wszystkim w kwestiach nadzoru konserwatorskiego i egzekucji prawa.

Funkcję naczelných organów ochrony zabytków, podobnie jak w minionych latach, pełnią Rada Ministrów i minister kultury. Ta pierwsza zachowała kompetencje znane z wcześniejszych regulacji prawnych, odnoszące się do obejmowania ochroną w drodze decyzji „zespołów obiektów tworzących całości w postaci kompleksów historyczno-archeologicznych, pomnikowych, urbanistyczno-architektonicznych i przyrodniczych”⁶⁶ w określonych formach (obszar muzealny, zespół muzealny, miasto-muzeum, ośrodek historyczny, stanowisko archeologiczne, park archeologiczny), ustalania granic ochrony, klasyfikacji i zasad zarządzania takimi zabytkami oraz uchylania ich ochrony w części bądź w całości (art. 29, ust. 3, 4, 5 oraz art. 30, ust. 2). Na mocy przepisów aktualnej ustawy organ ten rozstrzyga, w drodze decyzji, o wywozie zabytków za granicę na stałe (art. 20, ust. 2) oraz o wywozie za granicę na pobyt czasowy „zabytków (...) o szczególnej wartości dla kultury narodowej i unikatowych” (art. 19, ust. 3), o lokalizacji zbiorów dziedzictwa kulturowego (muzealia, archiwalia itp.) w przypadku utraty możliwości ich przechowywania przez instytucję publiczną, w której posiadaniu się znajdują (art. 23) oraz o zbyciu, w drodze licytacji i wyłącznie albańskiej osobie fizycznej lub prawnej, zabytków ruchomych będących własnością instytucji publicznej nie mającej możliwości zapewnienia im opieki (art. 20, ust. 3). Ponadto Rada Ministrów zatwierdza Albańską Kartę Restauracji (art. 17, ust. 7). W przeważającej części wymienione czynności Rada Ministrów podejmuje na wniosek ministra właściwego ds. dziedzictwa kulturowego.

W kompetencjach ministra kultury pozostawiono rozstrzygnięcia w kwestiach: objęcia ochroną indywidualną zabytku nieruchomego w formie uznania za zabytek kultury 2. kategorii i zabytek kultury 1. kategorii oraz częściowego lub całkowitego uchylenia tej ochrony (na wniosek „wyspecjalizowanej instytucji państwowej w zakresie dziedzictwa kulturowego”, organu samorządu terytorialnego lub właściciela zabytku; art. 24, ust. 3; art. 27; art. 28, ust. 4; art. 31), zgody na sprzedaż zabytków ruchomych będących własnością prywatną (podmiotom albańskim, po uzyskaniu opinii właściwej „wyspecjalizowanej instytucji państwowej”; art. 9, ust. 3), zgody na wywóz za granicę zabytków będących własnością osób fizycznych (po uzyskaniu rekomendacji komisji stałej; art. 9, ust. 4),

zgody na przemieszczenie w granicach kraju zabytku ruchomego będącego własnością publiczną (art. 19, ust. 1 i 2 w powiązaniu z art. 10), zgody na organizację imprez o charakterze kulturalnym w zabytku kultury oraz umieszczanie reklam na zabytku na czas trwania tych imprez (art. 40, ust. 3). Ponadto minister zawiera i rozwiązuje umowy na zagospodarowanie i użytkowanie zabytków nieruchomych (po zaakceptowaniu programu zagospodarowania przez Krajową Radę ds. Restauracji; art. 39, ust. 3), przyznaje licencję osobom fizycznym i prawnym w zakresie restauracji zabytków (na wniosek Krajowej Rady ds. Restauracji; art. 17, ust. 4, w związku z art. 17, ust. 3), zatwierdza pozwolenia na reprodukcję muzealiów i dzieł sztuki ze zbiorów instytucji, nad którymi sprawuje nadzór (art. 16, ust. 2), ogłasza utwór niematerialny Arcydziełem albańskiego dziedzictwa kulturowego (na wniosek Narodowego Komitetu Albańskiego Dziedzictwa Kulturowego; art. 6, ust. 2) i ogłasza Narodowy Dzień Dziedzictwa Kulturowego (art. 5, ust. 2).

Obsługę administracyjną prowadzą: Dyrekcja Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego i Opieki nad Językiem Albańskim (Drejtoria e Trashëgimisë Jomateriale dhe Rijetëzimit të Gjuhës Shqipe) oraz Dyrekcja Materialnego Dziedzictwa Kulturowego i Muzeów (Drejtoria e Trashëgimisë Kulturore Materiale dhe Muzeve). Zasadniczą rolą tej ostatniej jest programowanie i koordynacja polityki kulturalnej w obszarach ochrony zabytków i muzealnictwa. Do najważniejszych zadań należy nadzór nad podległymi instytucjami kultury, koordynacja działalności

36. Voskopoje (Moschopolis), krużganki przy kościele pw. św. Mikołaja, 1722 r. Fot. J. Opaska

36. Moscopole, gallery of the St. Nicolas Church, 1722. Photo by J. Opaska

37. Voskopoje (Moschopolis), kościół pw. św. Michała z pocz. XVIII w. Do lat 90. XX w. służył za magazyn miejscowego kolchozu. Widoczne pozostałości zewnętrznego krużganka. Świątynia posiada oryginalną formę – dwie kopuły ukryte pod namiotowym dachem. Fot. J. Opaska

37. Moscopole, St. Michael Church from the early 18th century. By the 1990s, it was used as a warehouse of the local kolkhoz. Visible remains of the external gallery. The temple has an original ceiling structure – two cupolas hidden under the tent-like roofing. Photo by J. Opaska

38. Voskopoje (Moschopolis), bazylika pw. św. Eliasza z pocz. XVIII w., od lat 60. XX w. magazyn miejscowego kolchozu. Fot. J. Opaska

38. Moscopole, St. Elijah Basilica from the early 18th century, warehouse of the local kolkhoz since the 1960s. Photo by J. Opaska

muzeów i instytucji kultury na terenie kraju, a także monitoring potrzeb sektora ochrony zabytków w zakresie finansowania, inwestycji, tworzenia i nowelizacji przepisów oraz opracowywanie zarówno analiz, jak i strategii i planów jego rozwoju. Ponadto: inicjowanie i opracowywanie programów pilotażowych konserwacji zabytków na terenie kraju, współpraca z samorządami lokalnymi i instytucjami państwowymi w kwestiach dotyczących ochrony zabytków, inicjowanie i prowadzenie współpracy z instytucjami zagranicznymi, prowadzenie szkoleń, wdrażanie programów promocji albańskiego dziedzictwa kulturowego oraz prowadzenie studiów i wdrażanie nowych rozwiązań w zakresie funkcjonowania systemu ochrony zabytków i muzeów na terenie Albanii⁶⁷.

Spośród czterech specjalistycznych ciał utworzonych przy ministrze kultury dwa to ciała eksperckie: Narodowy Komitet Albańskiego Dziedzictwa Kulturowego (Komiteti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore Shpirtërore), odpowiedzialny za opracowywanie projektów programów i strategii rozwoju działalności

w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i nadzoru nad ich realizacją, a także opiniodawczy w kwestii ogłoszenia przez ministra utworu niematerialnego Arcydziełem albańskiego dziedzictwa kulturowego (art. 6, ust. 1 i 2), oraz komisja stała (*komision i përherhëm*), zajmująca się oceną zabytku będącego własnością prywatną, przeznaczonego do wywozu poza terytorium Albanii, jak też przygotowaniem dla ministra rekomendacji zgody lub zakazu jego wywozu (art. 9, ust. 4).

Dwa kolejne pełnią funkcję organów kolegialnych w ramach swoich właściwości. Krajowa Rada ds. Restauracji (*Këshilli Kombëtar i Restaurimeve*), ciało złożone z 11 członków, w tym wiceministra kultury pełniącego funkcję przewodniczącego, dyrektora Instytutu Zabytków Kultury będącego sekretarzem Rady, przedstawiciela Sekcji Dziedzictwa Materialnego w Dyrekcji Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury, przedstawiciela Departamentu Prawnego ministerstwa oraz siedmiu dysponujących znaczącym dorobkiem naukowym i zawodowym specjalistów w dziedzinach architektury i urbanistyki, archeologii, sztuk pięknych oraz konserwacji zabytków, powoływanych przez ministra. Kadencja Rady trwa cztery lata, obsługę administracyjną i sekretariat prowadzi Instytut Zabytków Kultury, decyzje zatwierdzane są zwykłą większością głosów⁶⁸.

W kompetencjach Rady leży określanie kryteriów udzielania osobom fizycznym i prawnym licencji na prowadzenie działalności w zakresie restauracji zabytków (art. 17, ust. 3) oraz wnioskowanie o przyznanie licencji (art. 17, ust. 3). Rada zatwierdza projekty konserwacji, restauracji i innych działań przy zabytkach

(art. 17, ust. 6) oraz projekty rekonstrukcji zabytków nieruchomych na terenie obszarów muzealnych, ośrodków historycznych i parków archeologicznych (art. 29, ust. 2). Ponadto pozwala na prowadzenie wykopalisk, prac budowlanych i konserwatorskich oraz innych działań przy zabytku kultury i w jego otoczeniu (art. 33, ust. 1), zatwierdza programy prac konserwatorskich, restauratorskich i innych działań przy zabytku kultury realizowanych ze środków przyznanych dotacją ministra kultury (art. 35) i akceptuje programy zagospodarowania i użytkowania zabytku kultury (art. 39, ust. 2 w powiązaniu z art. 39, ust. 3). Podejmuje, we współpracy z Krajową Radą ds. Archeologii, badania i przygotowuje ekspertyzy projektów zgłoszonych przez inwestorów znacznych inwestycji (budowy autostrad, lotnisk, zakładów przemysłowych, osiedli mieszkaniowych) oraz określa niezbędne ograniczenia lub korekty tych planów (art. 47).

Krajowa Rada ds. Archeologii (*Këshilli Kombëtar i Arkeologjisë*) składa się z 11 członków, w tym dyrektora i naczelnika sekcji w Dyrekcji Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury, dyrektora i archeologa z Agencji Archeologii Ratowniczej, dyrektora i dwóch przedstawicieli Instytutu Archeologii Centrum Studiów Albańskich, dyrektora Instytutu Zabytków Kultury, dwóch posiadających znaczny dorobek w dziedzinie archeologii specjalistów powołanych przez ministra kultury oraz przedstawiciela Departamentu Prawnego ministerstwa. Przewodniczącym Rady jest minister kultury, obsługę organizacyjną i sekretariat prowadzi Agencja Archeologii Ratowniczej, decyzje zatwierdzane są zwykłą większością głosów⁶⁹.

Do zadań Rady należy zatwierdzanie projektów budowlanych na „stanowisku archeologicznym oznaczonym jako B”, pod kątem zgodności z warunkami zawartymi w decyzji Rady Ministrów o zasadach zarządzania administracyjnego tym stanowiskiem (art. 30, ust. 4)⁷⁰. Rada wyraża zgodę na współpracę instytucji albańskich z zagranicznymi w celu poszukiwania zabytków oraz prowadzenia badań i wykopalisk archeologicznych (art. 43) oraz decyduje o dalszych czynnościach w przypadku odkrycia zabytku archeologicznego w trakcie prac rolnych i budowlanych (art. 46). We współpracy z Krajową Radą ds. Restauracji podejmuje badania i opiniuje projekty zgłoszonych przez inwestorów znacznych inwestycji (budowy autostrad, lotnisk, zakładów przemysłowych, osiedli

mieszkaniowych), jak też określa niezbędne ograniczenia bądź korekty tych planów (art. 47).

Spośród 19 „wyspecjalizowanych instytucji państwowych” działających na rzecz dziedzictwa kulturowego Albanii, organizacyjnie podporządkowanych ministrowi kultury (Instytut Zabytków Kultury, Instytut Kultury Ludowej, Generalna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Krajowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, Państwowe Centralne Archiwum Filmowe, Narodowa Galeria Sztuki, Narodowe Centrum Aktywizacji Kultury Ludowej, Agencja Archeologii Ratowniczej – wszystkie w Tiranie, Fototeka „Marubi” w Szkodrze, Muzeum Sztuki Średniowiecznej w Korczy) lub przez niego współprowadzonych (osiem regionalnych dyrekcji dziedzictwa narodowego, Instytut Archeologii Centrum Studiów Albańskich⁷¹), część z nich – Krajowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, Instytut Zabytków Kultury, Agencja Archeologii Ratowniczej, Instytut Archeologii Centrum Studiów Albańskich i osiem regionalnych dyrekcji dziedzictwa narodowego – dysponuje kompetencjami organu ochrony zabytków, nieco szerszymi niż tylko funkcja nadzoru konserwatorskiego. Ze względu na zasób i charakter albańskiego dziedzictwa zdecydowanie dominuje, w tym także instytucjonalnie, ochrona i opieka nad zabytkami archeologicznymi.

Agencja Archeologii Ratowniczej (Agjencia e Shërbimit Arkeologjik) prowadzi prace ratownicze i nadzory archeologiczne oraz wszelkie działania w zakresie zabytków i stanowisk archeologicznych zagrożonych nowymi inwestycjami oraz robotami budowlanymi, w tym także opiniuje plany zagospodarowania przestrzennego (art. 42, ust. 1)⁷². Jest właściwa

w zakresie: pozwoleń na prowadzenie wykopalisk i innych działań przy zabytku w przypadku badań zabytków archeologicznych i wykopalisk o charakterze ratowniczym (art. 33, ust. 1), zgłaszania znalezisk i odkryć „przedmiotów dziedzictwa kulturowego”⁷³, ich oceny i decyzji o dalszych losach znaleziska oraz nagrodzie dla znalazcy (art. 45), zgłaszania znalezisk i odkryć zabytków archeologicznych w trakcie robót budowlanych, podjęcia badań znaleziska i decyzji o jego dalszych losach oraz wystąpienia do organu, który wydał zgodę na prowadzenie inwestycji budowlanej z wnioskiem o ich wstrzymanie, zmianę zakresu lub pozwolenie na kontynuację (art. 48, ust. 1 i 2), wstrzymania prac rolnych i budowlanych zagrażających odkrytym zabytkom archeologicznym (art. 46) oraz wnioskowania do ministra o uznanie za zabytek kultury (art. 31). Ponadto, w ramach organu egzekucyjnego, Agencja nakłada kary grzywny za prowadzenie bez pozwolenia wykopalisk i poszukiwań zabytków archeologicznych, o których mowa w art. 33, ust. 1 (art. 49, ust. 1, lit. ë; art. 50, ust. 1 i 2) oraz za niezgłoszenie znalezionych lub odkrytych „przedmiotów dziedzictwa kulturowego” (art. 49, ust. 1, lit. h; art. 50, ust. 1 i 2).

Węższe kompetencje posiada Instytut Archeologii Centrum Studiów Albańskich (Instituti Arkeologjik Qendra e Studimeve Albanologjike), instytucja naukowa powstała z przekształcenia Instytutu Archeologii Albańskiej Akademii Nauk⁷⁴. Instytut udziela pozwolenia na prowadzenie badań, poszukiwań i wykopalisk archeologicznych o charakterze naukowym (art. 33, ust. 1). Ponadto, jako organ egzekucyjny, jest uprawniony do kontroli prowadzonych badań,

39. Voskopoje (Moschopolis), polichromie w kościele pw. Najświętszej Marii Panny, 1712 r., których twórcami byli Theodoros Anagnosti i Sterianos z Agraphy. Fot. J. Opaska

39. Moscopole, polychrome in St. Mary Church, 1712, by Theodoros Anagnosti and Sterianos of Agrapha. Photo by J. Opaska

40. Voskopoje (Moschopolis), polichromie w kościele pw. św. Mikołaja, 1726 r., autorstwa Dawida Selenicy. Fot. J. Opaska

40. Moscopole, polychrome in St. Nicolas Church, 1726, by David Selenica. Photo by J. Opaska

poszukiwań i wykopalisk archeologicznych, o których mowa w art. 33, ust. 1 oraz do nakładania kar grzywny w razie stwierdzenia nieprawidłowości (art. 49, ust. 1, lit. ë).

Szczególnego rodzaju zadania ciąży na Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury (Qendra Kombëtare e Inventarizimit të Pasurive Kulturore). Jako organ ochrony zabytków Centrum udziela pozwolenia na kopiowanie i reprodukcję zinventaryzowanych (posiadających paszport certyfikacji zgodnie z art. 7 ustawy) zabytków dziedzictwa kulturowego (art. 11) oraz prowadzi kontrolę i nakłada kary grzywny za niezgłoszenie do rejestracji w Centrum przez osoby fizyczne i prawne posiadanych zabytków dziedzictwa kulturowego, kopiowanie i reprodukcję zinventaryzowanych zabytków bez pozwolenia oraz przemieszczenie zabytku ruchomego bez uprzedniej rejestracji pozwolenia na to przemieszczenie (art. 49, ust. 1, lit. a i lit. c w powiązaniu z art. 7, 11 i 19; art. 50, ust. 1).

Tak jak w minionych dekadach, najważniejszą instytucją sektora ochrony dziedzictwa kulturowego oraz restauracji i konserwacji zabytków w Albanii pozostaje Instytut Zabytków Kultury im. Gani Strazimiri (Instituti i Monumenteve të Kulturës). Jest zarówno instytucją naukowo-badawczą, odpowiedzialną za rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego Albanii, a także opracowywanie i realizację strategii, programów i projektów badawczych w tym zakresie⁷⁵, jak też centralną instytucją prowadzącą prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych i nieruchomych oraz badania konserwatorskie i architektoniczne zabytków i dzieł sztuki. Jest także instytucją metodyczną, opracowującą standardy badań, konserwacji i restauracji zabytków oraz placówką kształcącą na dwu- bądź trzyletnich studiach oraz kursach specjalistycznych konserwatorów zabytków różnych specjalności. Studia te i kursy odbywają się w Centrum Konserwacji i Restauracji Zabytków (Qendrës për Konservimin dhe Restaurimin e Monumenteve), utworzonym w 2005 roku przy Instytucie Zabytków Kultury, we współpracy i dzięki wsparciu finansowemu UNESCO i Włoch⁷⁶. Instytut jest ponadto ośrodkiem eksperckim, przygotowującym analizy i programy z zakresu ochrony zabytków oraz ekspertyzy zabytków ruchomych i nieruchomych na potrzeby objęcia ich ochroną prawną lub prowadzenia prac przy zabytkach. Do zadań instytutu należy także popularyzacja

i edukacja w zakresie zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym i turystyką, współpraca międzynarodowa z instytucjami naukowym i konserwatorskimi, współpraca z samorządami lokalnymi, organami planowania przestrzennego, organizacjami społecznymi i stowarzyszeniami kulturalnymi w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym. Oprócz tego instytut monitoruje skuteczność i potrzeby w zakresie prawa ochrony dziedzictwa oraz współpracuje przy jego nowelizacjach i stanowieniu⁷⁷.

Jako organ ochrony zabytków Instytut Zabytków Kultury opracowuje kryteria i wytyczne do programów prac konserwatorskich i restauratorskich, zatwierdzanych przez Krajową Radę ds. Restauracji (art. 17, ust. 6), decyduje o objęciu zabytku nieruchomego ochroną czasową w formie nadzór (art. 25, ust. 1), zmianie lub zniesieniu tej ochrony na wniosek właściciela nieruchomości (art. 25, ust. 2) oraz pozwala na działania przy zabytku objętym tą formą ochrony (art. 25, ust. 3; art. 31). Obejmuje w drodze decyzji zabytki nieruchome ochroną czasową w formie ochrony wstępnej i wdraża procedurę ustanowienia docelowej formy ochrony (art. 26, ust. 1; art. 31). Bada i określa granice otoczenia zabytku na potrzeby wydania decyzji o ochronie tego otoczenia przez organ decydujący o uznaniu za zabytek kultury (art. 32, ust. 2). Ponadto opracowuje warunki i kryteria użytkowania i zagospodarowania zabytków nieruchomych na potrzeby umów korzystania z zabytku (art. 39, ust. 1). Jako organ egzekucyjny prowadzi kontrole stanu zachowania zabytków chronionych w formie ochrony wstępnej oraz nakłada grzywny w razie naruszania tego stanu bez pozwolenia (art. 49, ust. 1, lit. dh i lit. e) w powiązaniu z art. 25, ust. 3 i art. 26, ust. 2).

Kwestię odwołań od decyzji organów administracji państwowej oraz instytucji centralnych reguluje uchwalony w 1999 roku Kodeks postępowania administracyjnego (Kodi i Procedurave Administrative të Republikës së Shqipërisë; KPA), stanowiąc, że odwołania od decyzji wnoszą się w celu ponownego rozpatrzenia do organów i instytucji centralnych, które je wydały (art. 142, ust. 1 KPA). W przypadku odmowy zmiany zaskarżonej decyzji i pozytywnego rozpatrzenia odwołania przez organ, który wydał decyzję, całość sprawy przekazywana jest organowi wyższego stopnia (art. 142, ust. 2 KPA), którym dla decyzji organów pierwszego stopnia i instytucji centralnych

w kwestiach ochrony zabytków jest minister kultury, a w przypadku odwołań od decyzji ministra – Prezes Rady Ministrów⁷⁸.

Omówione wyżej regulacje z nowej ustawy to wybrane, istotniejsze kwestie dotyczące form i metod opieki nad albańskimi zabytkami oraz kształtu organów ich ochrony. Załączone do niniejszego artykułu tłumaczenie ustawy umożliwia analizę wszystkich zagadnień składających się na ostateczny kształt prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego Albanii.

Na rzecz tego dziedzictwa, oprócz wymienionych już wyżej 19 „wyspecjalizowanych instytucji państwowych”⁷⁹, działa także, sprawując nad nim opiekę, kilkadziesiąt muzeów narodowych i centralnych oraz muzeów regionalnych, dla których organizatorem są samorządy lokalne. Wszystkie te instytucje

nadzorowane są w kwestiach merytorycznych przez ministra kultury, za pośrednictwem regionalnych dyrekcji dziedzictwa narodowego. ■

Serdeczne podziękowania za życzliwość i tłumaczenie dokumentów na potrzeby niniejszego artykułu, a także konsultację i pomoc w tłumaczeniu z języka albańskiego załączonej ustawy, bez czego powstanie tego opracowania nie byłoby możliwe, winien jestem Panu Mazłumowi Sanej z Warszawy i Pani Karolinie Dargiel z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Janusz Opaska, historyk sztuki, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego. Autor kilkudziesięciu publikacji poświęconych zabytkom z terenu Środkowego Nadodrza. Zajmuje się sztuką niemiecką XIX i XX wieku, w szczególności architekturą tego okresu na północnych obszarach Dolnego Śląska, problematyką ochrony zabytków oraz teorią i historią sztuki polskiej lat 50. i 60. XX wieku.

Przypisy

- 1 E. Özsunay, *Protection of Cultural Heritage in Turkish Private Law*, „International Journal of Cultural Property” 1997, vol. 6, s. 278.
- 2 <http://www.drkk.com> [zakładki: Rreth Nesh/Historiku] [data dostępu: maj 2009]; G. Karaiskaj, *Denkmalschutzpolitik in Albanien*, „Architekten und Denkmalpflege” 1993, ICOMOS, „Hefte des Deutschen Nationalkomitees, Heft 12, s. 47. Według G. Karaiskaja zarządzenie zostało wydane w czerwcu 1912 r.
- 3 Szerzej: T. Czekalski, *Albania w latach 1920-1924*, Katowice 1998.
- 4 *Per monumentat Kombëtare*, „Fletoria Zyrtare” 1929, nr 34, s. 4-5; G. Karaiskaj, jw., s. 47.
- 5 Tamże.
- 6 Szerzej: N. Ceka, *Butrint. A guide to the city and its monuments*, Tirana 2005; G. Karaiskaj, *Butrinti dhe fortifikimet e tij*, Tiranë 1984, s. 144-147.
- 7 Zgodnie z ideologicznymi potrzebami w charakterystyczny sposób interpretowano zarówno same pamiątki przeszłości, jak i cele ich ochrony. Dla przykładu: wspólna uchwała nr 228 Biura Politycznego KC Albańskiej Partii Pracy i Rady Ministrów z 9 lipca 1959 r., dotycząca potrzeby objęcia ochroną historycznych budynków i zespołów architektonicznych w staromiejskich centrach, nosiła tytuł: *O tradycjach patriotyczno-rewolucyjnych naszego narodu*. W omówionym dalej rozporządzeniu Rady Ministrów nr 130 z 9 kwietnia 1955 r. wśród zabytków podlegających ochronie państwa wymieniono „zabytki historii: budynki i miejsca związane z ważnymi wydarzeniami w historii naszego narodu, ruchem rewolucyjnym, Wojną Wyzwoleńczo-Narodową, budową socjalizmu, zabytki, które są ważną pamiątką życia i aktywności działaczy państwowych i politycznych, wynalazców, artystów, wojskowych, działaczy gospodarczych i społecznych” (art. 1, ust. 2, lit. ç).
- 8 *Mbi mbrojtjen e monumenteve të kulturës dhe të sendeve natyrale të rralla*, www.imk.gov.al/LGJS_Ligje.html [zakładka: dekret nr 568, datę 17.03.1948] [data dostępu: marzec 2010].
- 9 www.imk.gov.al/LGJS_Ligje.html [zakładka: dekret nr 609, datę 24.05.1948] [data dostępu: marzec 2010].
- 10 *Mbi masat për mbrojtjen e monumenteve të kulturës*, „Gazeta Zyrtare e Republikës Popullore të Shqipërisë” 1955, nr 5, s. 150-155.
- 11 W decyzji określanego jeszcze jako Państwowy Instytut Naukowy. Uniwersytet Tirański znajdował się wówczas w fazie tworzenia. Rozpoczął swoją działalność w 1957 r.
- 12 *Mbi masat për mbrojtjen e monumenteve të kulturës*, jw.
- 13 S. Adhami, *Monumente të Kultures në Shqipëri*, Tiranë 1958. W monografii omówiono 58 zabytków z listy objętych ochroną, w tym stanowiska archeologiczne oraz zabytki architektury. Znalazły się w niej także wstępy historyczne oraz prezentacje licznych zabytków ruchomych (m.in. detalu architektonicznego, rzemiosła, rzeźby i mozaik odkrytych w trakcie badań archeologicznych oraz średniowiecznych i nowożytnych polichromii z prawosławnych świątyń w Beracie, Voskopoje, Maligradit, Mborje i Shelcan, a także przykłady XVII- i XVIII-wiecznej snycerki albańskiej). Por. też B. Jubani, *Bibliografi e arkeologjisë dhe historisë së lashtë të Shqipërisë (1945-1971)*, Tiranë 1972.
- 14 Drugą była paryska Konwencja przeciwko dyskryminacji w edukacji z 1960 r., ratyfikowana w 1963 r.
- 15 G. Karaiskaj, *Denkmalschutzpolitik...*, jw., s. 47-48. Składał się z Zakładu Ochrony i Restauracji Zabytków, Zakładu Archeologii i Historii Starożytnej, Zakładu Historii Sztuki i Architektury oraz Muzeum Archeologii i Etnografii (z oddziałami w Butrincie i Pojan-Apollonii).
- 16 *Per administrimin e qytetit muze te Beratit*, http://www.imk.gov.al/LGJS_VKM.html [zakładka: VKM nr 170, datę 02.06.1961] [data dostępu: maj 2011].
- 17 http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/albania/albania_decision_nr172_02_06_1961_fre_tno.pdf
- 18 *Dzielnica handlowo-mieszkalna wraz z historyczną zabudową w centrach miast południowych Bałkanów, tureckich oraz arabskich w północnej Afryce*. Szerzej: Z. Shkodra, *La ville albanaise au cours de la renaissance nationale*, Tirana 1988, s. 101-120.

- 19 http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/albania/albania_decision28_07_1962_fre_tno.pdf
- 20 Mbi shpalljen e monumenteve të kulturës. Rektorati i Universitetit Shtetëror të Tiranës, në mbështetje të nenit 3 të dekretit nr. 586, datë 17.3.1948, „Gazeta Zyrtare e Republikës Popullore të Shqipërisë” 1963, nr 1, s. 25-27.
- 21 Tamże.
- 22 http://www.imk.gov.al/LGJS_VKM.html [zakładka: VKM 67, datë 15.03.1965 – Krijimi i Institutit Zabytków Kultury] [data dostępu: maj 2011].
- 23 Tamże.
- 24 G. Karaiskaj, *Denkmalschutzpolitik...*, jw., s. 48.
- 25 Omówienia prac konserwatorskich i restauratorskich w tym okresie, patrz: G. Strazimiri, *Resultats et perspectives du travail de recherche et du restauration*, „Monumentet” 1971, nr 1, s. 16-22; Puna konservuese, restaurese dhe kërkimore në Institutin e Monumenteve të Kulturës gjatë vitit 1969, „Monumentet” 1971, nr 1, s. 199-201; Veprimtaria kërkimore shkencore në drejtim të konservimit dhe restaurimit të monumenteve gjatë vitit 1972, „Monumentet” 1972, nr 1, s. 205-207.
- 26 Z. Shkodra, jw., s. 109-115; R. Dizdari, *Pazari i vjetëri Shkodrës*, „Monumentet” 1973, nr 5-6, s. 203-210.
- 27 G. Karaiskaj, jw., s. 47-48.
- 28 Por. M. Korkuti, *Shqiperia Arkeologjike*, Tiranë 1971; *Carte archéologique de l’Albanie*, Tirana 2008.
- 29 *Heritage without Borders. Redefining Cultural Values through the Built Heritage of South-East Europe. Situation Report Albania*, <http://www.see-heritageatrisk.eu/en> [zakładki: Publications/ Situation Reports/ Attached Files/ Situation Report Albania _EN], s. 12-13 [data dostępu: kwiecień 2011]; *The mosaic of Jaupas*, [w:] *Survey report of the FoAP project in the district of Skrapar*, October 2006, <http://www.archaeofoap.org.al> [zakładki: Our Work/ Project/ Field survey in the district of Skrapar], s. 10 [data dostępu: maj 2011].
- 30 *Heritage without Borders...*, jw., s. 13.
- 31 G. Karaiskaj, jw., s. 47.
- 32 Autorem projektu była architekt Primavera Hodža (Hoxha), córka dyktatora.
- 33 Szerzej: A. Riccardi, *Stulecie męczenników. Świadczenie wiary XX wieku*, Warszawa 2001, s. 186-198; T. Czekalski, *Zarys dziejów chrześcijaństwa albańskiego w latach 1912-1993*, Kraków 1996, s. 67-73; *Konstytucja Ludowej Socjalistycznej Republiki Albanii uchwalona 28 grudnia 1976 r.*, Warszawa 1978, s. 12.
- 34 Więzienia i obozy pracy przeżyło 22 spośród 335 duchownych i mnichów prawosławnych, 32 spośród 162 katolickich duchownych i zakonników oraz zaledwie kilkunastu imamów i baba mużułmańskich. Por. T. Czekalski, *Zarys...*, jw., s. 71-73; tenże, *Albania*, Warszawa 2003, s. 169-172, 226-230; A. Riccardi, jw., s. 197.
- 35 Spośród 2169 świątyń (ponad 1000 meczetów, blisko 800 cerkwi i klasztorów prawosławnych oraz 268 kościołów katolickich) do roku 1991 przetrwało nieco ponad 200. Por. T. Czekalski, *Albania*, jw., s. 171, 226-227; R.F. Staar, *Communist regimes in Eastern Europe*, Stanford 1982, s. 13; A. Riccardi, jw., s. 193; M.W.E. Peters, *Die Geschichte der katholischen Kirche in Albanien seit der Pariser Friedenskonferenz 1919/20 bis zur Pastoralvisite Papst Johannes Pauls II im Jahre 1993*, Bonn 2001, s. 196.
- 36 G. Karaiskaj, jw., s. 47. Według autora liczba świątyń i budowli sakralnych zachowanych na liście zabytków chronionych prawem została podwojona w stosunku do pierwotnych zamierzeń urzędników i działaczy partyjnych.
- 37 http://www.imk.gov.al/IMK_Historiku.html [data dostępu: maj 2009].
- 38 S. Adhami, jw., s. 106-167, il. 80.
- 39 Tamże, s. 152, il. 118.
- 40 G. Karaiskaj, *500 vjet fortifikime ne Shqiperi*, Tiranë 1981, s. 284-290.
- 41 S. Adhami, jw., s. 134-141, il. 106-115.
- 42 http://www.imk.gov.al/LGJS_Dekrete.html [zakładka: dekret nr 4874, datë 23.09.1971] [data dostępu: maj 2009]; *Mbi mbrojtjen e monumenteve kulturore e historike dhe të pasurive natyrore të rralla*, „Monumentet” 1972, nr 3, s. 223-224.
- 43 *Rregulore për mbrojtjen e monumenteve kulturore e historike*, „Monumentet” 1972, nr. 3, s. 225-228.
- 44 *Reglement sur la protection, la restauration et la gestion de la ville-musee de Gjirokastrë*, „Monumentet” 1973, nr 5-6, s. 214-217; *Reglement sur la protection et la restauration des ensembles et des autres constructions de la ville de Korçe ayant une importance du point de vue historique, architectonique et urbaniste*, „Monumentet” 1973, nr 5-6, s. 221-222.
- 45 Instytut składał się z wydziałów naukowych (architektury starożytnej i średniowiecznej, architektury nowożytnej), wydziału ochrony, biblioteki, archiwum naukowego z pracownią fotograficzną, komórki prawnej, działu administracyjno-finansowego oraz oddziałów terenowych.
- 46 Na przykład: *Monumente të arkitekturës në Shqipëri*, Tiranë 1973; *Monuments architecturaux en Albanie*, Tirana 1973; E. Riza, R. Veseli, F. Zarshati, *Gjirokastra, museum-city*, Tirana 1978; *Monumente historike në vendin tonë*, Tiranë 1978; J. Točka, *Tradita ndërtimore në Shqipëri*, Tiranë 1981; L. Papajani, E. Topi, *Bibliografi për monumentet e arkitekturës dhe të artit (1944-1984)*, Tiranë 1981; E. Hoxha, *Das Museumshaus der Partei*, Tiranë 1981; S. Adhami, *Kruja dhe monumentet e saj*, Tiranë 1981; F. Zarshati, *Les monuments culturels en Albanie*, Tirana 1982; J. Točka, *Vepra te mjeshtërve tanë*, Tiranë 1983; tenże, *Pasuri e trashëguar në shekuj*, Tiranë 1984; *In Jahrhunderten überlieferte Schätze*, Tirana 1988. Wykaz: por. B. Jubani, jw.; F. Dini, *Bibliografi e arkeologjisë dhe historisë së lashtë të Shqipërisë (1972-1983)*, Tiranë 1985.
- 47 *Kuvendi I i Studimeve Ilire. Tiranë 15-20 shtator 1972. Referate, kumtesa*, t. 1, 2, Tiranë 1974.
- 48 Zgodnie z ówczesną ideologiczną podstawą wszelkich działań właściwsze byłoby określenie „architektura powszechnego użytku mas ludowych”. Por. np. E. Riza, *Qyteti dhe banesa qytetare shqiptare e shek. XV-XIX*, Tiranë 2000; tenże, *Banesa popullore në Shkodër gjatë shekujve XVIII-XIX*, „Monumentet” 1972, nr 4, s. 141-184; G. Samimi, *Studimi dhe restaurimi i ujë banese karakteristike në Berat*, „Monumentet” 1973, nr 5-6, s. 161-175; E. Riza, K. Zhegu, *Banesa tiranase*, „Monumentet” 1971, nr 2, s. 115-119.
- 49 *Për miratimin e kartës shqiptare të restaurimit*, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 2007, nr 96, s. 2731.
- 50 *Për mbrojtjen e pasurisë kulturore të luajtshme dhe të paluajtshme*, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 1994, nr 15, s. 692-698; *Law on the protection of immovable and movable cultural property*, <http://www.unesco.org/culture/natlaws/> [Albania, błędnie podana data uchwalenia ustawy, 1992 r.].
- 51 Tamże.
- 52 <http://whc.unesco.org/en/list/570>; www.butrint.org
- 53 Por. np. N. Ceka, *Apollonia e Ilirisë*, Tiranë 1982; tenże, *Apolloia, historia dhe monumentet*, Tiranë 2005. Z tego powodu np. zmieniono na Liście światowego dziedzictwa UNESCO status parku archeologicznego w Butrintie na zagrożony.
- 54 www.qkipk.gov.al Baza Onufri przeznaczona jest dla zabytków kultury i zabytków chronionych prawem w innych formach, niezależnie od ich własności, oraz zabytków i dzieł

- sztuki przechowywanych w muzeach i galeriach publicznych; w bazie Maro Kondi rejestrowane są dzieła sztuki i zabytki nie objęte ochroną prawną, będące własnością prywatną.
- 55 P. Inkei, *Cultural policy in Albania*, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/reviews/CC-CULT2000-54AAlbania_EN.pdf, s. 58; *Strategjia e Zhvillimit të Sektorit të Trashëgimisë Kulturore*, www.mtkrs.gov.al [zakładki: Kultura/Trashëgimia Kulturore/Roli i Ministrisë/Strategjia e Zhvillimit të Sektorit të Trashëgimisë Kulturore, s. 2-3] [data dostępu: październik 2012]. Ponadto dotacje zagraniczne, np. na projekty realizowane w latach 2011-2012 w wysokości 24 mln euro, por. J. Vrapë, *Apollon Baçe: Kemi projekte dhe fonde, por jo struktura në përgjigje të dëmtimeve të monumenteve*, www.sot.com.al/Kultura [data dostępu: październik 2012].
- 56 Między innymi domy w Tiranie będące miejscami założenia albańskiej partii komunistycznej i drukowania periodyku komunistów albańskich „Zëri i Popullit”, skwer w Dragobi, na którym 31 maja 1970 r. Enver Hodža spotkał się z mieszkańcami, dom we wsi Qeret koło Elbasanu, w którym w 1944 r. stacjonował Enver Hodža i sztab partyzantki komunistycznej itp.; K. Dingu, *Monumentet e LANÇ përbëjnë kujtesën historike të popullit*, „Kushtrim Brezash” 2006, nr 44(734), s. 1; lista albańskich zabytków sprzed 1991 r., por. http://www.oocities.org/vaso_tole/Albanian/Monuments/
- 57 <http://www.unesco.pl/?id=258>
- 58 <http://whc.unesco.org/en/statesparties/al/>
- 59 Dyrekcje regionalne w kwestiach dotyczących badań, inwentaryzacji i realizacji prac przy zabytkach stanowią terenowe oddziały Instytutu Zabytków Kultury, inne realizowane przez nie zadania w zakresie nadzoru nad lokalnymi placówkami kultury oraz pełnienia funkcji terenowych organów ochrony zabytków wykonują z upoważnienia ministra.
- 60 *Për miratimin e kartës...*, jw., s. 2731-2745.
- 61 Konstytucja Republiki Albanii z dnia 21 października 1998 r., art. 59, ust. 1, lit. g, <http://www.president.al/english/pub/kushtetuta.asp>
- 62 Ministerstwo Kultury utworzono jesienią 2013 r. w wyniku przekształcenia funkcjonującego od połowy lat 90. XX w. Ministerstwa Turystyki, Kultury, Młodzieży i Sportu.
- 63 *Albania's Cultural Transformation: From Isolation to Participation*, http://www.mtkrs.gov.al/web/Projekte_48_1.php [data dostępu: maj 2012].
- 64 Por. przypis 60.
- 65 Rada Ministrów, minister oświaty (minister oświaty i kultury), komitety wykonawcze rad ludowych miast, gmin, obwodów i okręgów.
- 66 Art. 29, ust. 1 ustawy.
- 67 *Drejtoria e Trashëgimisë Kulturore*, por. http://www.mtkrs.gov.al/web/Drejtoria_e_Trashëgimisë_Kulturore_298_1.php [data dostępu: maj 2012].
- 68 http://www.imk.gov.al/LGJS_Urdher.html [zakładka: Urdher nr 456, datę 15.10.2003, *Rregullore e vjetër e KKR*; Urdher nr 352, datę 29.07.2003, *Per ngritjen e KKR*]; http://www.imk.gov.al/IMK_KKR.html [data dostępu: maj 2010].
- 69 Skład, organizację i zadania Rady określa decyzja ministra turystyki, kultury, młodzieży i sportu, por. *Për përbërjen, funksionimin, kompetencat dhe mënyrën e shpërblimit të Anëtarëve të këshillit kombëtar të arkeologjisë*, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 2008, nr 95, s. 4116. Projekty decyzji zaakceptowanych przez obie rady przygotowywane są w sekretariatach technicznych w trzech egzemplarzach i przekazywane ministrowi do podpisu.
- 70 Decyzja zawiera także zasady i ograniczenia zagospodarowania stanowiska.
- 71 Centrum Studiów Albańskich, działające przy Uniwersytecie im. Matki Teresy w Tiranie, organizacyjnie jest instytucją podległą ministrowi edukacji i nauki.
- 72 www.asha.gov.al
- 73 W praktyce oznacza to przeważnie ruchome zabytki archeologiczne.
- 74 www.qsa.edu.al/Institutet/Arkeologji
- 75 Jedną z ostatnich ważniejszych inicjatyw było zorganizowanie w grudniu 2011 r. we współpracy m.in. z Politechniką Tirańską oraz Uniwersytetem Florenckim międzynarodowej konferencji poświęconej działalności i dziełom włoskich architektów na terenie Albanii.
- 76 Centrum rozpoczęło działalność w 2007 r., kadra składa się ze specjalistów z Instytutu Zabytków Kultury i uczelni albańskich oraz włoskich instytucji konserwatorskich i szkół wyższych. W maju 2012 r. dyplomy ukończenia studiów otrzymało 24 absolwentów, por. http://www.mtkrs.gov.al/web/Shperndahen_diplomat_per_24_restaurator_e_rinj_te_monumenteve_te_kultures_1071_1.php [data dostępu: październik 2012].
- 77 Instytut w Tiranie i oddziałach (RDDN) w Szkodrze, Beracie, Gjirokastrze, Tiranie, Korczy, Durres, Sarandzie, Vlorze i Diber zatrudnia blisko 250 pracowników. W strukturze Instytutu Zabytków Kultury, oprócz wydziału prawno-administracyjnego i budżetowego, znajdują się: wydział sztuki (zabytków ruchomych), wydział ośrodków historycznych i budownictwa (urbanistyki i architektury), wydział starożytności i średniowiecza, wydział dokumentacji zabytków, wydział współpracy zewnętrznej i edukacji. W wydziałach merytorycznych oprócz pracowników naukowych znajdują się także pracownicy konserwatorskie.
- 78 *Kodi i procedurave administrative*, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 1999, nr 19, s. 578-642.
- 79 Wszystkie równolegle realizują zadania organu ochrony, instytucji opieki oraz placówki badawczej i eksperckiej w obrębie własnych specjalizacji, dwie z nich – Instytut Zabytków Kultury i Krajowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury – pełnią ponadto funkcję centralnych instytucji naukowych, metodycznych i wykonawczych w zakresie konserwacji i restauracji oraz inwentaryzacji i katalogowania zabytków, a także szeroko pojętych dóbr kultury (muzealiów, kolekcji dzieł sztuki).

Bibliografia

Adhami S., *Monumente të Kultures në Shqipëri*, Tiranë 1958.

Czekalski T., *Albania*, Warszawa 2003.

Czekalski T., *Zarys dziejów chrześcijaństwa albańskiego w latach 1912-1993*, Kraków 1996.

Dizdari R., *Pazari i vjetëri Shkodrës*, „Monumentet” 1973, nr 5-6.

For the Cultural Heritage (translation), [http://www.unesco.org/culture/natlaws/\[Albania\]](http://www.unesco.org/culture/natlaws/[Albania]).

Karaiskaj G., *500 vjet fortifikime në Shqipëri*, Tiranë 1981.

- Karaiskaj G., *Denkmalschutzpolitik in Albanien*, „Architekten und Denkmalpflege” 1993, ICOMOS, „Hefte des Deutschen Nationalkomitees”, Heft 12.
- Kodi i procedurave administrative, „Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 1999, nr 19.
- Konstytucja Ludowej Socjalistycznej Republiki Albanii uchwalona 28 grudnia 1976 r., Warszawa 1978.
- Korkuti M., *Shqiperia Arkeologjike*, Tiranë 1971.
- Law on the protection of immovable and movable cultural property, [http://www.unesco.org/culture/natlaws/\[Albania\]](http://www.unesco.org/culture/natlaws/[Albania]).
- Mbi masat për mbrojtjen e monumenteve të kulturës, „Gazeta Zyrtare e Republikës Popullore të Shqipërisë” 1955, nr 5.
- Mbi mbrojtjen e monumenteve kulturore e historike dhe të pasurive natyrore të rralla, „Monumentet” 1972, nr 3.
- Mbi shpalljen e monumenteve të kulturës. Rektorati i Universitetit Shtetëror të Tiranës, në mbështetje të nenit 3 të dekretit nr. 586, datë 17.3.1948, „Gazeta Zyrtare e Republikës Popullore të Shqipërisë” 1963, nr 1.
- Özsunay E., *Protection of Cultural Heritage in Turkish Private Law*, „International Journal of Cultural Property” 1997, vol. 6.
- Për mbrojtjen e pasurisë kulturore të luajtshme dhe të paluajtshme, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 1994, nr 15.
- Për miratimin e kartës shqiptare të restaurimit, „Fletoria Zyrtare e Republikës së Shqipërisë” 2007, nr 96.
- Per monumentat Kombëtare, „Fletoria Zyrtare” 1929, nr 34.
- Peters M.W.E., *Die Geschichte der katholischen Kirche in Albanien seit der Pariser Friedenskonferenz 1919/20 bis zur Pastoralvisite Papst Johannes Pauls II im Jahre 1993*, Bonn 2001.
- Reglement sur la protection et la restauration des ensembles et des autres constructions de la ville de Korçe ayant une importance du point de vue historique, architectonique et urbaniste, „Monumentet” 1973, nr 5-6.
- Reglement sur la protection, la restauration et la gestion de la ville-musee de Gjirokastrë, „Monumentet” 1973, nr 5-6.
- Riccardi A., *Stulecie męczenników. Świadkowie wiary XX wieku*, Warszawa 2001.
- Shkodra Z., *La ville albanaise au cours de la renaissance nationale*, Tirana 1988.
- Staar R.F., *Communist regimes in Eastern Europe*, Stanford 1982.

Summary

History and contemporary of historic monuments protection in Albania

The article is dedicated to the history and current state of the protection of cultural heritage of Albania, with a view to historical context as well as political and ideological conditions, of particular importance for the characteristics of operation of the conservation service in the era of communistic regime and dictatorship of Enver Hoxha. The study discusses organization and development of conservation institutions and service as well as evolution of monument protection legislation in Albania.

When analyzing current legal conditions, the differences with the Polish solutions were described in details – including in particular the issues of protection and guardianship of cultural heritage financing and competences of the applicable authorities (with particular focus on expert and official aspects).

Including of translation of the Act on cultural heritage in force in the Republic of Albania constitutes an integral part of the study and enables familiarizing yourself with legal conditions of the protection of both tangible and intangible cultural heritage in Albania.

ANEKS

Ustawa nr 9048 z dnia 07.04.2003 r. o dziedzictwie kulturowym

Ze zmianami wniesionymi:

- ustawą nr 9592 z dnia 27.07.2006,
- ustawą nr 9882 z dnia 28.02.2008,
- ustawą nr 10 137 z dnia 11.05.2009.

Rozdział I

Artykuł 1

Niniejsza ustawa określa ochronę dziedzictwa kulturowego na terytorium Republiki Albanii.

Artykuł 2

Przedmiotem ustawy są wartości dziedzictwa kulturowego, planowanie i zasady jego ochrony oraz obowiązki i zadania organów działających w tej dziedzinie.

Artykuł 3

Dla potrzeb ustawy stosowane są następujące pojęcia:

1. „zespół architektoniczny”, całość złożona z budynków i budowli powstałych według tej samej koncepcji twórczej;
2. „zespół historyczny”, związek wartości urbanistyczno-architektonicznych i wartości historycznej;
3. „zespół muzealny”, związek wartości urbanistyczno-architektonicznych, objęty ochroną państwa;
4. „zespół urbanistyczny”, związek wartości urbanistyczno-architektonicznych jednego ośrodka miejskiego, tworzonych przez jedną lub kilka dzielnic mieszkalnych;
5. (anulowano, 2008)
6. „architektura tradycyjna”, architektura powstała w przeszłości, łatwa do wyodrębnienia;
7. „szkoda”, działanie na niekorzyść dóbr kultury, materialnych lub niematerialnych, poprzez naruszenie ich funkcji lub oryginalnego wyglądu;
8. „folklor werbalny”, tekstowy utwór ludowy, niebędący utworem muzycznym, odczytywany lub mówiony;
9. „folklor instrumentalny”, muzyka ludowa tworzona lub interpretowana przy użyciu ludowych instrumentów muzycznych;
10. „folklor choreograficzny”, taniec lub utwór wykonywany z użyciem lub bez instrumentów muzycznych;
11. „folklor wokalny”, kompozycja muzyczna, śpiewana lub interpretowana, zawierająca tekst i muzykę;
12. „wyspecjalizowanymi instytucjami państwowymi” są: Agencja Archeologii Ratowniczej, regionalne dyrekcje dziedzictwa narodowego, Fototeka „Marubi”, Muzeum Sztuki Średniowiecznej w Korczy, Narodowa Galeria Sztuki, Państwowe Centralne Archiwum Filmowe, Instytut Zabytków Kultury, Instytut Archeologii, Instytut Kultury Ludowej, Naczelna Dyrekcja Ar-

chiwów Państwowych, Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, Narodowe Centrum Upowszechniania Kultury Ludowej;

13. „inwentaryzacja” oznacza rejestrację i identyfikację dzieł dziedzictwa kulturowego;
14. „katalogowanie informatyczne”, zapis danych zgodnie ze standardami naukowymi w celu identyfikacji i sprawnej administracji dobrami kultury;
15. „ochrona”, środki i metody prawne oraz inne, służące zachowaniu, utrzymaniu, odbudowaniu, restauracji lub konserwacji dziedzictwa kulturowego;
16. „zabytek kultury”, przedmiot lub budynek, posiadający wartość kulturową i historyczną, objęty ochroną państwa;
17. „przedmiot [obiekt] pod wstępną ochroną”, dobro kultury, materialne, objęte tymczasową ochroną w ramach postępowania w sprawie uznania za „zabytek kultury” przez właściwy organ;
18. „przedmiot [obiekt] objęty nadzorem”, dobro kultury nie będące „zabytkiem kultury”, przewidziane do ewentualnego uznania za „zabytek kultury” i objęte tymczasową ochroną państwa;
19. „obiekt unikatowy”, przedmiot lub dzieło architektury powszechnego użytku lub o funkcjach artystycznych albo upiększających, współcześnie uznany za wyjątkowy obiekt materialnego dziedzictwa kulturowego;
20. „park archeologiczny”, objęty ochroną państwa obszar środowiska przyrodniczego, na którym zachowane są pozostałości budowli, odkryte w rezultacie wykopalisk archeologicznych;
21. „paszport przedmiotu [obiektu]” to ewidencyjna karta identyfikacyjna zabytku dziedzictwa kulturowego, zawierająca zdjęcia, filmy, szkice, informacje o lokalizacji, wymiarach, wadze, kompozycji, autorze, miejscu przechowywania etc., opis i historię obiektu oraz kody bazodanowe;
22. (anulowano, 2008)
23. „ośrodek historyczny”, objęty ochroną państwa zespół urbanistyczny lub ruralistyczny o wartościach kulturowych i historycznych;
24. „miasto-muzeum”, ośrodek miejski objęty ochroną państwa ze względu na jego wartość historyczną i kulturową;
25. „restauracja”, rewaloryzacja oryginalnej substancji zabytku poprzez działania na rzecz zapobiegania jego dalszej degradacji oraz wyeksponowania jego wartości;
26. „status przedmiotu [obiektu]” oznacza formę jego prawnej ochrony;
27. „dziedzictwo narodowe”, dobra kultury, materialne i niematerialne, mające wartość historyczną i kulturową dla Narodu;
28. „dziedzictwo o wartości muzealnej”, składa się z materialnych dóbr kultury, które ze względu na ich wartość historyczną, kulturową i artystyczną powinny być przechowywane w muzeach o różnych specjalnościach;

29. „dziedzictwo o szczególnej wartości”, dobra kultury, materialne i niematerialne, o wyróżniającej się wartości;
30. „dziedzictwo o unikatowej wartości”, dobra kultury, materialne i niematerialne, wyjątkowe w swoim rodzaju;
31. „archeologiczna wartość”, dotyczy zabytków, osadnictwa historycznego różnego typu, budynków i budowli lub ich części albo siedlisk, pochodzących z wykopalisk archeologicznych, mających wartość historyczną i kulturową;
32. „etnologiczna wartość”, obejmuje wartości kultury, materialne i niematerialne, związane z zasadniczymi cechami Narodu;
33. „tradycyjne rzemiosło [rękodzieło]”, dzieła [wytwory] oraz doskonalone przez wieki doświadczenia [techniki] dawnych mistrzów rękodzieła ludowego;
34. „stanowisko archeologiczne”, obszar, na którym znajdują się zabytki odkryte w trakcie wykopalisk archeologicznych lub na którym stwierdzono występowanie nawarstwień kulturowych;
35. „obszar muzealny” stanowi jednostka terytorium w granicach miasta posiadająca wartość historyczną, tworzona przez grupę obiektów o istotnych wartościach kulturowych.

Artykuł 4

Dziedzictwo kulturowe składa się z materialnych i niematerialnych wartości, będących częścią majątku narodowego.

- I. Wartość materialną dziedzictwa kulturowego stanowią następujące:
 1. nieruchome zabytki dziedzictwa kulturowego, w tym:
 - a) ośrodki, obszary i regiony, zamieszkałe lub nie, posiadające wartość archeologiczną, historyczną, etnologiczną, architektoniczną i inżynierską. Zalicza się do nich również obiekty w stanie ruiny, mające ponad 100 lat;
 - b) zespoły urbanistyczne, architektoniczne i historyczne, budynki i budowle szczególnej wartości, także w stanie ruiny, mające ponad 100 lat;
 2. ruchome zabytki dziedzictwa kulturowego, w tym:
 - a) przedmioty, w tym części lub elementy obiektów wymienionych w pkt 1, lit. b), takie jak mozaiki, kapitele, rzeźby, kolumny, malowidła ściennie, ikony, ikonostasy, charakterystyczne stropy i powały, epitafia, nagrobki, mające ponad 100 lat;
 - b) ruchome zabytki archeologiczne, pochodzące z wykopalisk archeologicznych, odnalezione w wyniku archeologicznych poszukiwań lub przypadkowo oraz zachowane w kolekcjach i innych zbiorach;
 - c) dzieła artystyczne wszystkich rodzajów i typów, z wyłączeniem twórczości autorów żyjących;
 - ć) dokumenty archiwalne mające znaczenie dla historii narodowej;

- d) rękopisy i publikacje, książki i periodyki o szczególnej wartości historycznej i bibliograficznej;
- dh) różnorodne kolekcje filatelistyczne i numizmatyczne, liczące więcej niż 25 lat;
- e) tradycyjne narzędzia pracy, rzemiosła i domowe; mechanizmy, maszyny i przedmioty użytku codziennego lub ceremonialnego o wartości artystycznej, etnograficznej, dzieła rzemiosła liczące powyżej 50 lat oraz produkowane masowo, liczące powyżej 75 lat;
- ë) technologie produkcji wyrobów rękodzieła;
- f) broń biała i broń palna, będąca wytworami rzemiosła lub produkowana masowo do początku II wojny światowej;
- g) przedmioty należące do wybitnych, historycznych osobistości;
- gj) przedmioty objęte ochroną, zinwentaryzowane, objęte konserwacją oraz znajdujące się w zasobach muzeów, galerii sztuki i instytucji państwowych przed rokiem 1991.

II. Wartość niematerialną dziedzictwa kulturowego stanowią:

1. stosowanie języka albańskiego w dziełach literackich;
2. wspomnienia i opisy folkloru, pisemne lub nagrane;
3. folklor wokalny, choreograficzny lub instrumentalny;
4. zwyczaje i tradycje;
5. wierzenia i tradycyjne obrzędy;
6. różnorodne tradycyjne technologie rzemieślnicze [rękodzielnicze].

Artykuł 5

1. Materialne i niematerialne wartości dziedzictwa kulturowego, pochodzącego z wykopalisk lub wytworzonego, niezależnie od jego własności, są chronione przez państwo.
2. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego ogłasza Narodowy Dzień Dziedzictwa Kulturowego.

Artykuł 6

1. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego powołuje Narodowy Komitet Albańskiego Dziedzictwa Kulturowego, któremu przewodniczy, złożony ze specjalistów w dziedzinie dziedzictwa kulturowego. Komitet nadzoruje działalność w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zatwierdza projekty programów i tworzy strategię rozwoju w tej dziedzinie. Członkowie Komitetu otrzymują wynagrodzenie za udział w posiedzeniach. Zasady wyboru członków Komitetu i wynagrodzenia zostaną określone decyzją Rady Ministrów. Zasady działania Komitetu zostaną określone postanowieniem ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
2. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego ogłosi na wniosek Narodowego Komitetu Albańskiego Dziedzictwa Kulturowego najwybitniejsze przykłady

[utwory] dziedzictwa niematerialnego: „Arcydzieła albańskiego dziedzictwa kulturowego”.

Artykuł 7

1. Wyszczególnione instytucje państwowe, w oparciu o kryteria naukowe, charakteryzują wartości zabytku dziedzictwa kulturowego, za takie uznane, będącego własnością osób fizycznych lub prawnych, i przygotowują jego dokumentację.
2. Zabytek dziedzictwa kulturowego podlega obowiązkowej rejestracji w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, które wydaje paszport inwentaryzacji zabytku, w oparciu o wymienioną wyżej dokumentację.
3. Każdorazowa zmiana właściciela zabytku jest odnotowywana w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury.

Artykuł 8

Każda osoba fizyczna lub prawna jest zobowiązana do zachowania w stanie niezmienionym wartości zabytkowej i historycznej przedmiotów dziedzictwa kulturowego, które są jej własnością, zgodnie z kryteriami określonymi w tej ustawie i przepisach wykonawczych do tej ustawy.

Artykuł 9

1. Zabytki dziedzictwa kulturowego posiadające wartość dla dziedzictwa narodowego lub unikatową, niebędące własnością państwową, mogą być gromadzone, sprzedawane, kupowane, przekazywane w spadku lub stanowić przedmiot darowizny przez obywateli Republiki Albanii, mieszkających na terytorium kraju, w każdym przypadku wraz z właściwym paszportem tego zabytku.
2. Państwo albańskie korzysta z prawa pierwokupu zabytków posiadających wartość dla dziedzictwa narodowego lub unikatową, będących własnością prywatną.
3. W przypadku zamiaru sprzedaży zabytku dziedzictwa kulturowego przez jego właściciela, jest on zobowiązany do przedłożenia paszportu zabytku ministrowi właściwemu do spraw dziedzictwa kulturowego. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego, po ocenie instytucji wyspecjalizowanej zależnie od rodzaju zabytku, udzieli właścicielowi zabytku odpowiedzi w terminie 30 dni od daty złożenia wniosku. W przypadku zainteresowania zakupem tego zabytku minister wszczyna procedurę jego wyceny. W przeciwnym razie właściciel ma prawo dokonania sprzedaży, dołączając do dokumentacji zabytku pisemną rekomendację instytucji, która dokonała oceny.
4. Oceny ruchomych zabytków dziedzictwa kulturowego będących własnością prywatną, przeznaczonych do wywiezienia poza terytorium Republiki Albanii, dokonuje komisja stała złożona z ekspertów z wyspecjalizowanych instytucji naukowych, która po dokonaniu

ogłędzin zabytku rekomenduje ministrowi właściwemu do spraw dziedzictwa kulturowego wydanie decyzji przyzwalającej lub zabraniającej wywozu tych zabytków poza terytorium kraju.

5. Zasady funkcjonowania komisji, procedury oceny i kryteria naukowe oraz zasady wyboru jej członków i ich honoraria ustalone zostaną decyzją Rady Ministrów.

Artykuł 10

1. Przemieszczenie zabytku dziedzictwa kulturowego do właściwego miejsca przechowywania w celu poprawy warunków jego ochrony, gdy ze względu na bezpieczeństwo i warunki środowiskowe jest to wskazane, przy uwzględnieniu funkcji zabytku, jest realizowane przez wyspecjalizowane instytucje państwowe.
2. Przemieszczenie odbywa się po sporządzeniu przez wyżej wymienione instytucje dokumentacji i przeprowadzeniu niezbędnych badań, a po ich realizacji po zgłoszeniu tego przemieszczenia w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury.

Artykuł 11

Kopiarowanie lub rozpowszechnianie zarejestrowanych [w KCIDK] zabytków dziedzictwa kulturowego może być dokonywane w zgodzie z przepisami ustawy Prawo autorskie i po uzyskaniu pozwolenia Krajowego Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury.

Artykuł 12

Zabytki dziedzictwa kulturowego będące własnością prywatną, przedstawiające szczególną wartość ze względu na dziedzictwo narodowe bądź unikatowe, gdy właściciel odmawia zapewnienia warunków gwarantujących ich zachowanie lub ze względu na ważny interes publiczny, mogą być wywłaszczane na podstawie przepisów prawa dotyczących wywłaszczenia.

Artykuł 13

Osoby fizyczne lub prawne będące właścicielami ruchomych lub nieruchomych, zarejestrowanych [w KCIDK] zabytków dziedzictwa kulturowego zobowiązane są do stworzenia warunków gwarantujących ich zachowanie w dobrym stanie.

W przypadku konieczności ich restauracji zobowiązane są do poinformowania wyspecjalizowanych instytucji państwowych. Prace restauratorskie przy tych zabytkach mogą realizować, za zgodą tych instytucji, podmioty posiadające licencję w tym zakresie, zgodnie z przepisami tej ustawy.

Artykuł 14

W przypadku zniszczenia zabytku dziedzictwa kulturowego w następstwie klęski żywiołowej, rozbiórki lub pożaru, gdy nie podejmuje się decyzji o jego rekonstrukcji w miejscu pierwotnej lokalizacji lub o ochronie jego ruin, nowa inwestycja budowlana [w tym miejscu] jest dopusz-

czalna wyłącznie jako nawiązująca do zniszczonego zabytku, uwzględniając jego ułożenie na działce budowlanej, gabaryty oraz formę, ściśle związane z jego pierwotną funkcją.

Artykuł 15

1. Wyszczególnione instytucje państwowe, za zgodą właściciela lub w jego obecności, prowadzą kontrole stanu zachowania przedmiotu [obiektu] lub przedmiotów [obiektów] będących własnością prywatną.
2. Posiadacze wyznaczonych przedmiotów [obiektów], na podstawie żądań wydanych przez wymienione instytucje, są zobowiązani do umożliwienia zbadania ich stanu zachowania.

Artykuł 16

1. Wyszczególnione instytucje państwowe, w porozumieniu z właścicielami i posiadaczami zabytków dziedzictwa kulturowego, tworzą warunki do publicznego udostępnienia tych zabytków.
2. Fotografowanie, filmowanie lub komputerowa archiwizacja i publikacja obiektów dziedzictwa kulturowego wystawianych w lokalnych muzeach jest możliwa po uzyskaniu zgody państwowych instytucji sprawujących nadzór nad tymi muzeami. W przypadku zabytków wystawionych w Muzeum Narodowym pozwolenie zatwierdza minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego.

Artykuł 17

1. Programy restauracji i prace restauratorskie zabytków dziedzictwa kulturowego wykonywane są przez wyszczególnione instytucje państwowe i podmioty upoważnione do tego celu, zgodnie z ust. 3, 4 i 5 tego artykułu, oraz przez zagraniczne instytucje, o których mowa w art. 43 ustawy.
2. W tym celu minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego tworzy Krajową Radę ds. Restauracji, złożoną z przedstawicieli wyszczególnionych instytucji państwowych i specjalistów z danego zakresu.

Organizację i funkcjonowanie tej Rady określa regulamin przyjęty przez ministra.

3. Krajowa Rada ds. Restauracji określa kryteria przyznawania licencji osobom fizycznym lub prawnym. Krajowa Rada ds. Restauracji, w przypadku spełnienia kryteriów przyjętych w tym celu, zwraca się do ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego o przyznanie, osobom fizycznym lub prawnym, licencji w zakresie projektowania i prowadzenia restauracji zabytków dziedzictwa kulturowego.
4. Licencję w dziedzinie projektowania i restauracji zabytków dziedzictwa kulturowego przyznaje minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego.
5. Prace restauratorskie, realizowane przez podmioty posiadające licencję upoważniającą do prowadzenia prac

w tej dziedzinie, są uzgadniane i nadzorowane przez instytucje państwowe, wyszczególnione i ustawowo powołane do ochrony i opieki oraz badań dziedzictwa kulturowego.

6. Każdy program restauracji jest przedkładany do zatwierdzenia Krajowej Radzie ds. Restauracji, w oparciu o kryteria opracowane przez Instytut Zabytków Kultury.
7. Prowadzenie prac budowlanych w trakcie restauracji zabytków dziedzictwa kulturowego, nadzór budowlany i odbiór prac odbywają się w zgodzie z przepisami Ustawy nr 8402 z dnia 10.09.1998 o kontroli i organizacji robót budowlanych, z późniejszymi zmianami. Zasady i kryteria prowadzenia prac restauratorskich zabytków dziedzictwa kulturowego określa Albańska Karta Restauracji, zatwierdzona przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.

Artykuł 18

Środki na rzecz konserwacji, restauracji, badań i poszukiwań zabytków dziedzictwa kulturowego, będące częścią budżetu państwa w dyspozycji ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego, składają się z dochodów uzyskanych z ich użytkowania oraz z innych prawnych źródeł, wpłat fundacji, organizacji lub instytucji, zarówno krajowych jak i zagranicznych, publicznych i prywatnych, oraz darowizn osób fizycznych lub prawnych.

Środki uzyskane z użytkowania zabytków dziedzictwa kultury będących własnością państwową dzieli się w następujący sposób:

- a) 90% dla instytucji zarządzającej zabytkiem, z przeznaczeniem na jego ochronę, restaurację i zagospodarowanie;
- b) 10% dla budżetu państwa.

Wybór podmiotów posiadających uprawnienia do konserwacji zabytków dziedzictwa kulturowego, w przypadku prac restauratorskich finansowanych z budżetu państwa, dokonuje się w wyniku publicznych przetargów. Procedury przetargów publicznych są ustanowione decyzją Rady Ministrów.

Rozdział II

Ruchome zabytki dziedzictwa kulturowego

Artykuł 19

1. Przemieszczanie z miejsc pierwotnych ruchomych zabytków dziedzictwa kulturowego stanowiących własność państwa, o zwykłej lub szczególnej wartości, będących dziełami istotnymi dla dziedzictwa narodowego albo unikatowymi, w celu ochrony, konserwacji, badań lub prezentacji na wystawie na terenie Republiki Albanii lub przeniesienia prawa własności wymaga pozwolenia ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.

2. Przemieszczanie z miejsc pierwotnych ruchomych zabytków dziedzictwa kulturowego będących dobrem publicznym w celu ochrony, konserwacji, badań lub prezentacji na wystawie poza terytorium Republiki Albanii wymaga pozwolenia ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
3. Wywóz poza terytorium Republiki Albanii ruchomych zabytków dziedzictwa kulturowego o szczególnej wartości dla kultury narodowej i unikatowych w celu ochrony, konserwacji, badań lub wystawienia [ekspozycji] jest realizowany na podstawie decyzji Rady Ministrów. Procedury takiego wywozu zostaną określone w rozporządzeniu Rady Ministrów, w zgodzie z odpowiednimi konwencjami międzynarodowymi ratyfikowanymi przez Republikę Albanii.
4. Wydana decyzja każdorazowo rejestrowana jest w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury.

Artykuł 20

1. Zabytki dziedzictwa kulturowego posiadające szczególną wartość ze względu na kulturę narodową lub unikatowość w żadnym przypadku nie podlegają przekazywaniu w darze lub wymianie.
2. W szczególnych przypadkach ruchome zabytki dziedzictwa kulturowego mogą być przekazywane odpowiednim instytucjom zagranicznym w darze lub podlegać wymianie, gdy przyniesie to korzyści dla Narodu, na obiekty o identycznej wartości. Darowizny lub wymiany dokonuje się na podstawie decyzji Rady Ministrów.
3. Instytucje publiczne posiadające pod swoją opieką ruchome zabytki dziedzictwa kulturowego stanowiące dobro publiczne są uprawnione do ich zbycia, w drodze licytacji, na rzecz osób trzecich na terytorium Republiki Albanii. Warunki oraz przepisy regulujące procedury i zasady organizacji licytacji określa decyzją Rada Ministrów.

Artykuł 21

1. Państwo albańskie przejmuje na własność przedmioty [obiekty] dziedzictwa kulturowego nie będące własnością państwa, gdy zostały one zagubione lub skradzione, a ich właściciel nie został zidentyfikowany.
2. Państwo albańskie przejmuje na własność ruchome przedmioty [obiekty] dziedzictwa kulturowego nie będące własnością państwa, gdy zostały one nielegalnie wywiezione za granicę.

Artykuł 22

Ruchome zabytki dziedzictwa kulturowego, archiwa oraz zbiory rządowych i pozarządowych instytucji, jak również wystawiane w narodowych lub lokalnych muzeach, a także rządowych i pozarządowych jednostkach organizacyjnych, są chronione i zarządzane zgodnie z przepisami wewnętrznymi tych instytucji, które są opracowywane zgodnie z tą ustawą oraz z przepisami Ustawy nr 9386

z dnia 05.04.2005 r. o muzeach i Ustawy nr 9154 z dnia 06.11.2003 r. o archiwach.

Artykuł 23

W przypadku gdy nieruchomości, w których chronione są archiwa państwowe lub inne istotne zasoby dziedzictwa kulturowego, są zwracane pierwotnym właścicielom, a ich wywłaszczenie nie jest możliwe, Rada Ministrów rozstrzyga o ulokowaniu tych instytucji w innych, odpowiednich siedzibach.

Rozdział III

Nieruchome zabytki dziedzictwa kulturowego

Artykuł 24

1. Przedmiot [obiekt] dziedzictwa kulturowego jest chroniony przy użyciu następujących form:
 - a) nadzór;
 - b) ochrona wstępna;
 - c) zabytek kultury 2. kategorii;
 - d) zabytek kultury 1. kategorii.
2. Przez zespół obiektów rozumie się: park archeologiczny, miasto-muzeum, obszar muzealny, ośrodek historyczny, stanowisko archeologiczne, zespół muzealny.
3. Całkowite lub częściowe zniesienie ochrony obiektu lub zespołu obiektów zabytków dziedzictwa kulturowego jest wyłącznym prawem organu, który uprzednio tę ochronę przyznał.

Artykuł 25

1. Objęcie nadzorem stosuje się do: zamków, budowli służących celom kultu religijnego, konstrukcji inżynierskich, budynków publicznych i luksusowych, w stanie ruiny powstałych przed 1900 rokiem i tych, które są w użytku powstałych przed rokiem 1944, a w przypadku szczególnie cennych także po tej dacie. Ta forma ochrony jest nadawana przez Instytut Zabytków Kultury na okres 6 miesięcy. Po tym okresie Instytut Zabytków Kultury, zgodnie z przepisami ustawy, może zwrócić się do ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego o uznanie obiektu za zabytek kultury kategorii 1. lub 2.
2. Zmiana lub zniesienie ochrony jest dokonywane na wniosek właściciela obiektu skierowany do Instytutu Zabytków Kultury.
3. Przekształcenia lub zmiany w obiekcie objętym tą formą ochrony są niedopuszczalne bez uprzedniej pisemnej zgody Instytutu Zabytków Kultury.

Artykuł 26

1. Instytut Zabytków Kultury obejmuje ochroną wstępną zabytek o znaczących wartościach. Ta forma ochrony jest przyznawana na okres 6 miesięcy, w którym to okresie Instytut Zabytków Kultury wdraża procedurę wyboru ostatecznej formy ochrony tego obiektu.

2. W okresie określonym w pkt 1 podejmowanie jakichkolwiek działań naruszających stan fizyczny obiektu jest zabronione.

Artykuł 27

Do zabytków kultury kategorii 2. zalicza się budynki o wyróżniających się wartościach, odnoszących się w szczególności do ich wyglądu zewnętrznego, zachowane w swojej oryginalnej formie, pierwotnej wielkości i postaci. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki za zabytki kategorii 2.

Artykuł 28

1. Do zabytków kultury 1. kategorii należą dzieła o wybitnych wartościach i o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego, zachowane w całości wraz z oryginalnym detalem architektonicznymi i elementami konstrukcyjnymi.
2. Ich wielkość, kompozycja, podziały i ukształtowanie architektoniczne elewacji i wnętrz, a także plan i rozwiązania funkcjonalne nie mogą zostać zmienione.
3. Przy realizacji nowych inwestycji budowlanych w pobliżu zabytku kultury 1. kategorii uwzględnia się ochronę jego otoczenia.
4. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki za zabytki 1. kategorii.

Artykuł 29

1. Obszary muzealne, zespoły muzealne, ośrodki historyczne, parki archeologiczne to kategorie obejmujące obiekty w zespołach tworzących całości w postaci kompleksów historyczno-archeologicznych, pomnikowych, urbanistyczno-architektonicznych i przyrodniczych.
2. W tych kategoriach obiektów zabronione jest lokowanie jakichkolwiek nowych budynków, budowli lub konstrukcji, z wyjątkiem podziemnych sieci inżynierskich i odbudowy [rekonstrukcji]. W przypadku odbudowy [rekonstrukcji] projekt zatwierdza Krajowa Rada ds. Restauracji.
3. Obszary muzealne, zespoły muzealne, ośrodki historyczne uznaje decyzją Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
4. Zasady zarządzania administracyjnego wyżej wymienionymi są zatwierdzane przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
5. Całkowite lub częściowe zniesienie ochrony w tej kategorii obiektów dokonuje się decyzją tego organu, który ją ustanowił.
6. Zabytki kategorii 1. i 2. położone w obrębie ośrodków historycznych, miast-muzeów oraz zespołów muzealnych mogą być użytkowane do innych [niż pierwotne] funkcji, jeśli nie narusza to ich wartości. Mogą być w nich lokowane publiczne lub prywatne instytucje, takie jak muzea, biblioteki, izby pamięci, salony foto-

graficzne, galerie sztuki, salony wystawiennicze o różnorodnym charakterze.

Artykuł 30

1. Stanowiska archeologiczne i parki archeologiczne ogłasza decyzją Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego. Stanowiska archeologiczne, w zależności od intensywności i znaczenia odkryć archeologicznych, podzielone są na stanowiska A i stanowiska B. Klasyfikację stanowiska zatwierdza decyzją Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
2. Zasady zarządzania takim stanowiskiem określa decyzja Rady Ministrów wydana na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
3. Na stanowiskach archeologicznych oznaczonych jako A zabronione są jakiejkolwiek działania ingerujące w jego stan zachowania.
4. Na stanowiskach archeologicznych oznaczonych jako B lokalizacja nowych budynków jest dozwolona w przypadkach określonych w decyzji w sprawie zarządzania tymi obszarami, po zatwierdzeniu przez Krajową Radę ds. Archeologii.

Artykuł 31

Wyspecjalizowane instytucje państwowe w zakresie dziedzictwa kulturowego, organy samorządu terytorialnego i właściciele lub posiadacze zabytków korzystają z prawa do wniesienia wniosku o uznanie przedmiotu [obektu] za zabytek kultury. Wniosek wnosi się do ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.

Artykuł 32

1. Teren lub otoczenie zabytku kultury określa się jako obszar chroniony, odpowiednio do jego wartości architektonicznej, przydatności dla zachowania estetyki i ukształtowania urbanistycznego oraz wartości otaczającego środowiska przyrodniczego.
2. Granice obszaru chronionego określa organ wydający decyzję o uznaniu za zabytek kultury na podstawie wyników badań przeprowadzonych przez Instytut Zabytków Kultury. Na tym obszarze niedopuszczalne są jakiejkolwiek działania mogące przynieść szkodę zachowanej formie zabudowy.

Artykuł 33

1. Prowadzenie wykopalisk, prac budowlanych, prac restauratorskich i innych działań przy zabytkach kultury oraz dokonywanie jakichkolwiek zmian w otoczeniu objętych ochroną zabytków jest możliwe wyłącznie po uzyskaniu pozwolenia Krajowej Rady ds. Restauracji, Instytutu Archeologii – w przypadku archeologicznych badań, poszukiwań i wykopalisk o charakterze naukowym, Agencji Archeologii Ratowniczej – w przypadku badań i wykopalisk ratowniczych.

2. Prowadzenie wykopalisk archeologicznych oraz prowadzenie poszukiwań zabytków przy pomocy wykrywaczy metali przez osoby nieuprawnione jest zabronione.

Artykuł 34

Jednostki samorządu terytorialnego współpracują z wyspecjalizowanymi instytucjami państwowymi w celu ochrony zabytków dziedzictwa kulturowego położonych na terytorium ich jurysdykcji. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego określi zasady tej współpracy.

Artykuł 35

Prace konserwatorskie, restauratorskie, rewitalizacje i renowacje zabytków kultury realizowane są w oparciu o środki przyznane przez ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego oraz od innych fundatorów lub samych właścicieli i prowadzi się je po zatwierdzeniu programów tych prac przez Krajową Radę ds. Restauracji.

Artykuł 36

1. W przypadku zabytków kultury 1. i 2. kategorii znajdujących się w prywatnym posiadaniu państwo zapewnia środki finansowe na inwestycje służące zachowaniu wartości historycznych i artystycznych, nie związane z bieżącym utrzymaniem nieruchomości.
2. Prace restauratorskie i inne przy tych zabytkach są finansowane w następujący sposób:
 - a) 60% przez państwo, 40% przez właściciela zabytku 1. kategorii;
 - b) 30% przez państwo, 70% przez właściciela zabytku 2. kategorii.

Artykuł 37

1. W przypadku gdy właściciel zabytku kultury nie reprezentujący obszaru finansów publicznych nie posiada środków na sfinansowanie prac restauratorskich, po opracowaniu planów tych prac państwo zapewnia gwarancje dla uzyskania przezeń w bankach długoterminowych kredytów na złagodzonych warunkach i przejmując spłatę odsetek od tych kredytów.
2. Gdy właściciel zabytku kultury odmawia zaciągnięcia kredytu, a zabytek znajduje się w stanie grożącym zawaleniem lub uszkodzeniem, prace restauratorskie podejmuje, także w przypadku braku zgody właściciela zabytku, właściwa Regionalna Dyrekcja Dziedzictwa Narodowego lub inne licencjonowane podmioty. Po wykonaniu prac właściciel zobowiązany jest do zwrotu własnej części kosztów tych prac, zgodnie z art. 36 tej ustawy.

Artykuł 38

Każda decyzja wydana przez władze lokalne dotycząca działań, interwencji lub inwestycji budowlanej w odniesieniu do obiektu uznanego za zabytek kultury lub obszar chroniony jako otoczenie zabytku kultury, niezależnie od ich stanu własności, jest z mocy prawa nieważna.

Artykuł 39

1. Dozwolone jest zagospodarowanie zabytku na potrzeby administracyjne i społeczno-kulturalne pod warunkiem, że nowa funkcja nie będzie miała wpływu na wartość zabytku. Warunki i kryteria zagospodarowania i użytkowania zabytku zostaną określone przez Instytut Zabytków Kultury.
2. W każdym przypadku korzystanie z zabytku wymaga podpisania umowy między użytkownikiem a jego właścicielem oraz zaakceptowania określonych w niej warunków eksploatacji przez Krajową Radę ds. Restauracji.
3. W przypadku użytkowania na podstawie umowy zawartej z użytkownikiem przez ministra odpowiedzialnego za dziedzictwo kulturowe, po stwierdzeniu naruszenia warunków umowy Regionalna Dyrekcja Dziedzictwa Narodowego wnioskuje do ministra właściwego do spraw dziedzictwa o wypowiedzenie tej umowy.

Artykuł 40

1. Umieszczanie reklam na zabytkach kultury jest dopuszczalne jedynie przy okazji uroczystości kulturalnych i wyłącznie okresowo.
2. Prowadzenie działalności kulturalnej w obiektach zabytkowych możliwe jest tylko w przypadku, gdy nie powoduje ona dla nich ryzyka ani nie wpływa na ich wartość zabytkową.
3. Minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego wydaje zgodę na organizowanie imprez kulturalnych w obiektach zabytkowych i okresowe umieszczanie na nich reklam.

Artykuł 41

Prowadzenie poszukiwań zabytków, archeologicznych badań sondażowych i wykopalisk archeologicznych na całym terytorium Republiki Albanii jest monopolem państwa albańskiego.

Artykuł 42

1. Agencja Archeologii Ratowniczej jest instytucją centralną prowadzoną przez ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego, utworzoną w celu realizacji wykopalisk archeologicznych i badań, w związku z mającymi wpływ na dziedzictwo kulturowe pracami budowlanymi wszelkiego rodzaju oraz planowaniem zagospodarowania przestrzennego. Organizację i zasady funkcjonowania określi Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego. Statut Agencji Archeologii Ratowniczej zatwierdza minister właściwy do spraw dziedzictwa kulturowego. Strukturę organizacyjną Agencji Archeologii Ratowniczej zatwierdza Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego.
2. Krajowa Rada ds. Archeologii jest decyzyjnym organem kolegalnym składającym się ze specjalistów w sto-

sownych dziedzinach, funkcjonującym okresowo przy ministrze odpowiedzialnym za dziedzictwo kulturowe. Krajowej Radzie ds. Archeologii przewodniczy minister. Skład, tryb pracy, uprawnienia i wynagrodzenie członków Rady określi decyzją Rada Ministrów.

Artykuł 43

Działalność określona w art. 41 jest prowadzona przez instytucje państwowe i prywatne, specjalizujące się w danej dziedzinie, krajowe i zagraniczne. Ta współpraca prowadzona jest w oparciu o porozumienia bądź umowy dwustronne lub wielostronne. Wyłączność instytucji zagranicznych jest wykluczona. W każdym przypadku współpracy istnieje obowiązek uzyskania na nią zgody Krajowej Rady ds. Archeologii.

Artykuł 44

Zabytki archeologiczne znalezione podczas wykopalisk archeologicznych są własnością państwa albańskiego.

Artykuł 45

Osoby fizyczne i prawne, które znajdą lub odkryją przypadkowo przedmiot stanowiący dziedzictwo kultury są zobowiązane do poinformowania o tym fakcie w terminie 20 dni lokalną instytucję kultury, Agencję Archeologii Ratowniczej lub Regionalną Dyрекję Dziedzictwa Narodowego, podając miejsce i okoliczności jego znalezienia. Po wykonaniu dokumentacji znaleziska komisja ekspertów powołanych w tym celu dokona oceny wartości i zdecyduje o dalszym losie obiektu oraz o wynagrodzeniu dla znalazcy.

Artykuł 46

Agencja Archeologii Ratowniczej poprzez swoje struktury i we współpracy z osobami prawnymi i fizycznymi posiadającymi licencję w tym zakresie podejmuje działania w celu ochrony i zachowania przypadkowych znalezisk archeologicznych, dokonanych w trakcie prac rolnych, budowlanych, inżynierskich i konstrukcyjnych.

W przypadku istotnych odkryć pracownik upoważniony przez Agencję Archeologii Ratowniczej zarządza natychmiastowe przerwanie prac mogących wyrządzić szkody zabytkom archeologicznym. Dalsze działania określone są przez Krajową Radę ds. Archeologii, nie później niż 10. dnia od dnia przerwania prac.

Artykuł 47

W przypadku dużych inwestycji na obszarach nieruchomości państwowych lub prywatnych, takich jak drogi, autostrady, lotniska, porty, zakłady przemysłowe, nowe osiedla mieszkaniowe, inwestorzy, na etapie opracowywania i wdrażania projektów, są zobowiązani do pisemnego poinformowania Krajowej Rady ds. Restauracji i Krajowej Rady ds. Archeologii. Eksperci dokonają badań obszaru i przygotowują odpowiednie sprawozdanie. Kiedy obszar pla-

nowanej inwestycji przedstawia istotną wartość ze względów archeologicznych, etnologicznych lub zawiera pozostałości architektury starożytnej bądź tradycyjnej, projekt inwestycji musi zostać zmieniony. Koszty przeprowadzenia niezbędnych badań, dokumentacji oraz ewentualnych zmian projektu ponosi inwestor.

Artykuł 48

1. Odkrycie, po rozpoczęciu prac budowlanych, pozostałości lub obiektów o wartości archeologiczno-etnologicznej skutkuje natychmiastowym wstrzymaniem prac. Prowadzący [kierownik budowy] lub inwestor prac informuje w ciągu trzech dni władze lokalne, Agencję Archeologii Ratowniczej i właściwą Regionalną Dyрекję Dziedzictwa Narodowego, które zobowiązane są do sprawdzenia znaleziska, określenia jego wartości i przygotowania decyzji w sprawie kontynuacji prac budowlanych lub ich zawieszenia.
2. Jeśli w wyniku badań okaże się, że znalezisko posiada szczególną wartość, zakres rozpoczętych prac budowlanych ulega zmianie lub zostają one wstrzymane. W takim przypadku decyzję podejmuje organ korzystający z prawa do zatwierdzania zgody na rozpoczęcie prac.
3. W przypadku, gdy zakres prac budowlanych powinien ulec zmianie, wszystkie koszty, w tym te, które dotyczą badań naukowych oraz przywrócenia lub utrzymania prowadzonych prac budowlanych, będą pokryte w całości przez inwestora.

Rozdział IV

Kary administracyjne

Artykuł 49

1. Odpowiednio do wykroczenia przeciwko przepisom tej ustawy, o ile nie wyczerpuje ono znamion przestępstwa, nakładana jest administracyjnie kara grzywny:
 - a) wykroczenia od przepisów art. 7 karane grzywną od 10 000 do 20 000 albańskich leków;
 - b) wykroczenia od przepisów art. 8 karane grzywną od 30 000 do 50 000 albańskich leków;
 - c) wykroczenia od przepisów art. 11 i art. 19 karane grzywną od 20 000 do 50 000 albańskich leków;
 - ç) wykroczenia od przepisów art. 14 karane grzywną od 100 000 do 500 000 albańskich leków;
 - d) wykroczenia od przepisów art. 16 ust. 2 karane grzywną 20 000 albańskich leków;
 - dh) wykroczenia od przepisów art. 25 ust. 3 i art. 26 ust. 2 karane grzywną od 100 000 do 300 000 albańskich leków;
 - e) wykroczenia od przepisów art. 28 ust. 2 karane grzywną od 100 000 do 500 000 albańskich leków;
 - ë) naruszenia przepisów art. 33 ust. 1 karane grzywną od 50 000 do 500 000 albańskich leków;
 - f) naruszenia przepisów art. 45 karane grzywną od 10 000 do 50 000 albańskich leków;

- g) naruszenia przepisów art. 33 ust. 2 karane grzywną w wysokości od 100 000 albańskich leków do konfiskaty sprzętu;
 - g) naruszenia przepisów art. 47 i art. 48 ust. 1 karane grzywną od 1 000 000 do 5 000 000 albańskich leków.
2. Szkody wyrządzone unikatowym obiektom dziedzictwa kulturowego stanowią, w każdym przypadku, przestępstwo karane zgodnie z przepisami prawa karnego.

Artykuł 50

1. Prawo do nakładania kar posiadają inspektorzy wyspecjalizowanych instytucji państwowych, zgodnie z kompetencją rzeczową.
2. Kontrole administracyjne, odwołania i egzekucja decyzji prowadzone są zgodnie z procedurami i terminami określonymi w Kodeksie postępowania administracyjnego.
3. Ukaranym jest zobowiązany do zapłaty grzywny w ciągu 30 dni od otrzymania decyzji o ukaraniu grzywną. Grzywny wnoszone są do kas instytucji określonych w ust. 1 tego artykułu. W przypadku nie uiszczenia grzywny w terminie decyzja o ukaraniu grzywną stanowi tytuł wykonawczy w czynnościach egzekucji należności.
4. Kwota otrzymana z tytułu grzywny dzielona jest w proporcjach: 40% na rzecz budżetu państwa i 60% na rzecz instytucji, w której jurysdykcji znajduje się obiekt.

Rozdział V

Przepisy przejściowe i końcowe

Artykuł 51

Każda osoba fizyczna i prawna posiadająca przedmioty będące ruchomym dziedzictwem kulturowym zobowiązana jest do ich zgłoszenia w wydziale kultury organu samorządu terytorialnego oraz zarejestrowania tych przedmiotów w Krajowym Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, zgodnie z kryteriami obowiązującymi w Centrum, w terminie 2 lat od wejścia w życie niniejszej ustawy.

Artykuł 52

Dla zabytku kultury użyczonego do zagospodarowania przed wejściem w życie niniejszej ustawy umowa użyczenia na czas pozostały do jej zakończenia powinna zostać dostosowana do przepisów niniejszej ustawy.

Artykuł 53

1. Instytut Zabytków Kultury i Instytut Archeologii przedstawią Radzie Ministrów w terminie 6 miesięcy od daty wejścia w życie tej ustawy wykaz parków archeologicznych w granicach miast Shkodra, Lezha, Kruja, Durres, Elbasan, Berat, Vlora i Saranda do zatwierdzenia.
2. W okresie jednego roku od daty wejścia w życie tej ustawy Instytut Zabytków Kultury i Instytut Archeologii przedstawią Radzie Ministrów przebieg granic, a także zasady administrowania parkami archeologicznymi Shkodra, Lezha, Apollonia, Byllis, Amantia, Ori-kum, Antigonea, Finiq i Butrint do zatwierdzenia.
3. Wyspecjalizowane instytucje państwowe pod nadzorem ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego, których statuty zostały zatwierdzone przez ministra właściwego do spraw dziedzictwa kulturowego, dokonają w terminie 6 miesięcy od daty wejścia w życie tej ustawy przeglądu swoich statutów w zakresie zgodności z tą ustawą.

Artykuł 54

Rada Ministrów wyda decyzje, o których mowa w art. 9 ust. 5, art. 19 ust. 3, art. 20 ust. 2, art. 23, art. 29 ust. 2, art. 31 ust. 1.

Artykuł 55

Ustawa nr 7867 z dnia 12.10.1994 o ochronie ruchomego i nieruchomego dziedzictwa kulturowego zostaje uchylona.

Artykuł 56

Ustawa niniejsza wejdzie w życie 15 dni po jej opublikowaniu w Dzienniku Ustaw.